

Araştırma Makalesi

Atina Demokrasisinde Siyasal Seçkinleri Kontrol Etme Yöntemleri: *Ostrakismos* ve *Grappe Paranomon*

Mehmet ÖZGÜDEN

Çankırı Karatekin Üniversitesi

mehmetozguden@karatekin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1323-7675

Öz

Atina'da İÖ 5. yüzyılda kurulan demokrasi, yurttaşların hesap verilebilirliği ilkesine dayanan denetim araçları ile katılımcı doğrudan demokratik bir sistemdi. Bu çalışmanın konusu Atina'daki demokratik sistemin hesap verilebilirlik ve denetim işlevlerini yerine getiren araçlardan, siyasal seçkinleri kontrol etmeye yarayan *ostrakismos* (sürgün) ve *Grappe Paranomon* (anayasaya aykırılık davası açma) yöntemleri olacaktır. Her iki denetim yöntemi de demokratik rejime karşı siyasal seçkinlerden gelebilecek demokrasi dışı tehditleri engelleyerek demokrasinin varlığının ve istikrarının korunmasında stratejik bir işlevi yerine getirmiştir. Bu çalışmanın temel amacı da demokratik rejimin doğasına aykırı olarak siyaset yapma eğiliminde olan seçkinlerin (*tiranlık* ya da *oligarşik* rejim kurmak isteyenler) her iki yöntem aracılığıyla nasıl kontrol edilebildiğini ortaya koyabilmektir. Çalışmanın önemi ise siyasal seçkinleri kontrol etmeye ve hizaya sokmaya yarayan her iki yöntemi, onların uygulanması sürecinde yurttaşlara yönelik olarak eğitimsel, siyasal, hukuksal ve kültürel alanlarda yaptığı demokratikleştirici katkılarıyla birlikte ortaya koyabilmektir.

Anahtar kelimeler: Demokrasi, *ostrakismos*, *grappe paranomon*, hesap verilebilirlik, siyasal seçkinler

JEL Sınıflandırma Kodları: A12, B50, B52, D72, H11, H70, P16

Methods of Controlling the Political Elite in Athenian Democracy: *Ostracism and Grappe Paranomon*¹

Abstract

The democracy established in Athens during the 5th century BC was a participatory, direct democratic system based on the principle of accountability, with mechanisms for control. This study focuses on two key tools that ensured political accountability and functioned as checks on the political elite: *ostracism* (exile) and *Grappe Paranomon* (prosecution for unconstitutional acts). Both of these mechanisms played a strategic role in safeguarding the stability and existence of democracy by preventing undemocratic threats from emerging within the political elite. The primary aim of this study is to demonstrate how these tools were used to control elites with tyrannical or oligarchic tendencies. The importance of this study lies in highlighting the democratic contributions these mechanisms made in terms of education, politics, law, and culture during their application, illustrating how they helped both to control and align the political elite with the democratic order.

Keywords: Democracy, *ostracism*, *grappe paranomon*, accountability, political elites

JEL Classification Codes: A12, B50, B52, D72, H11, H70, P16

¹ Extended abstract is presented at the end of the article.

Geliş Tarihi (Received): 07.07.2024 – Kabul Edilme Tarihi (Accepted): 25.01.2025

Atıfta bulunmak için / Cite this paper:

Özgüden, M. (2025). Atina demokrasisinde siyasal seçkinleri kontrol etme yöntemleri: *Ostrakismos* ve *Grappe Paranomon*. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(1), 177-207. doi: 10.18074/ckuiibfd.1512169

1. Giriş

Bu çalışma, Atina'daki demokratik rejimin varlığını korumak ve istikrarını sürdürebilmek amacıyla geliştirilmiş olan siyasal seçkinleri kontrol etme yöntemlerini konu edinmektedir. Çalışmada, siyasal seçkinleri kontrol edebilmek amacıyla geliştirilen *ostrakismos* (sürgün edilme cezası) ve *Graphe Paranomon* (anayasaya aykırılık davası açma) yöntemleri ele alınacaktır. Çalışmanın amacı ise Atina'daki demokratik sistemin bütünlüğünü koruyabilmenin siyasal seçkinlerin kontrol edilmesine bağlı olduğunu ortaya koyabilmektir. Ayrıca tarihsel olarak birbirinin devamı olan bu yöntemlerin Atina'daki demokrasinin varlığını korumaya nasıl katkıda bulundukları da gösterilmeye çalışılacaktır. Türkçe literatürde yeterince işlenmeyen bu konunun seçilme amacı, literatürdeki bu eksikliği gidermeye yönelik mütevazı bir katkıda bulunabilmektir.

Solon ile başlayan ve Cleisthenes'in reformları ile en üst düzeye ulaşan demokratik reformlar süreci, aristokrasinin siyasal gücünü kırarak iktidarın gittikçe daha fazla oranda Atina yurttaşlarının eline geçmesine yol açmıştır. Bu reformlarla birlikte bir yandan geleneksel kabile toplumu, aristokratik hiyerarşik yapı ve aristokratik siyasal düzen parçalanırken bir yandan da tüm yurttaşları kapsayan siyasal ve hukuksal olarak daha eşitlikçi bir toplumsal yapı ve demokratik bir siyasal düzen yavaş yavaş inşa edilmeye başlamıştır. Bu reformlar süreci içinde özellikle Cleisthenes'in reformlarıyla birlikte siyasal gücün tek bir kişinin (tiranın) ya da çeşitli grupların (aristokratik hiziplerin) elinde yoğunlaşmasını engellemek en stratejik siyasal amaç haline gelmiştir. İşte hem *ostrakismos* hem de *Graphe Paranomon* yöntemlerinin geliştirilmesi ve kullanılması bu amaç bağlamında ve bu amacın gerçekleştirilmesine hizmet eden siyasal işlevleriyle birlikte ele alınacaktır.

Üç bölümden oluşan çalışmada ilk bölümde Atina'da demokrasinin kuruluşu ve gelişimi tarihsel-toplumsal bir bağlam içinde kısaca özetlenecektir. Bu bölümde sadece, bu çalışma için (seçkinleri kontrol etme yöntemleri için) gerekli olan tarihsel, teorik ve kavramsal bir çerçeve çizmek amaçlanmaktadır. Atina'da demokrasinin kuruluşu, gelişimi ve niteliği ile ilgili olarak yapılan tartışmalara ve eleştirilere girilmeyecektir.

İkinci bölümde toplumsal-siyasal zorunluluklar ve demokratik dönüşüm süreci içinde siyasal seçkinleri kontrol etmek amacıyla geliştirilen *ostrakismos* (sürgün cezası) ele alınacaktır.

Cleisthenes, *ostrakismos* yöntemini yeniden bir tiranlık rejimi kurulması korkusunun yaşandığı bir dönemde yasalaştırmıştır. Ancak yasanın uygulanmaya başlaması, Pers işgali tehdidi ile Perslerle iş birliği yaparak tiranlık rejimi kurulma ihtimalinin en yüksek olduğu olağanüstü bir zamanda gerçekleşmiştir. Siyasal seçkinleri Halk Meclisi'nde başlatılan bir süreç aracılığıyla kontrol altına almayı amaçlayan yöntem, sadece ilk üç sene boyunca tiranlık tehdidini önleme amacına uygun olarak kullanılabilmektedir. Bundan sonra da amacından saparak siyasal

seçkinlerin kendi aralarındaki mücadelenin ve rekabetin bir aracına, birbirlerine karşı kullandıkları bir silaha dönüşmüş ve öyle kullanılmaya da devam edilmiştir. *Ostrakismos*, siyasal seçkinlerin birbirleriyle rekabet ederken bu rekabetin meşru muhalefet sınırları içinde sürdürülebilmesini sağlayarak demokratik sistemin bütünlüğünün korunmasına “doğrudan” hizmet eden bir işlev görmüştür. Seçkinlerin *ostrakismos*tan yararlanarak birbirlerini kontrol etmeleri aynı zamanda siyasal gücün, tek bir kişinin ya da çeşitli grupların elinde olağanüstü derecede büyümesini de engelleyerek demokrasinin bütünlüğünün korunmasına “dolaylı” olarak da hizmet eden bir işlev daha görmüştür. *Ostrakismos*un bu demokratik işlevleri ikinci bölümde tartışılacaktır.

Üçüncü bölümde de toplumsal-siyasal zorunluluklar ve demokratik dönüşüm süreci içinde siyasal seçkinleri kontrol etmek amacıyla geliştirilen *Graphe Paranomon* yöntemi ele alınacaktır.

Graphe Paranomon (GP) yöntemi, Halk Meclisi’ni kendi çıkarları için yönlendirerek meclisin demokratik anayasaya aykırı olan hatalı kararlar almasına yol açan demagog politikacıları Halk Mahkemeleri’nde cezalandırma tehdidi ile kontrol etmek amacıyla geliştirilmiş bir yöntemdir. GP’nin ardındaki mantık ise Halk Meclisi’nde alınan yanlış kararların olumsuz sonuçlarının yarattığı acı deneyimlerden yola çıkarak demokratik rejimin bütünlüğünü koruyabilmektir. GP yöntemi hem Halk Meclisi’nin aldığı kararları, Halk Mahkemeleri yoluyla bir daha kontrol etmeyi hem de hatalı kararların alınmasına yol açan hatip politikacıları Halk Mahkemeleri aracılığıyla yargılayarak hizaya getirmeyi amaçlıyordu. GP yöntemi, Halk Meclisi’nin Halk Mahkemeleri aracılığıyla demokratik rejime aykırı kararlar almasını denetleyerek demokratik sistemin bütünlüğünü korumaya hizmet eden bir işlev yüklenmiştir. GP da tıpkı *ostrakismos* gibi siyasal seçkinlerin rakiplerini kontrol etmelerini sağlayan siyasal bir mücadele aracı ve silahı olarak kullanılmıştır. Seçkinlerin GP’den yararlanarak birbirlerine karşı verdikleri bu siyasal mücadele ise hem seçkinlerin GP aracılığıyla birbirlerini Halk Mahkemeleri yoluyla dizginlemelerini sağlayarak hem de siyasal gücün, tek bir kişinin ya da çeşitli grupların elinde olağanüstü derecede büyümesini önleyerek demokratik rejimin korumasına hizmet eden bir işlev görmüştür. GP’nin bu demokratik işlevleri üçüncü bölümde tartışılacaktır.

2. Atina’da Demokrasinin Kuruluşu ve Gelişimi

İÖ 9. ile 7. yüzyıllarda Atina’nın siyasal yönetim şekli monarşi idi. Ancak zamanla geniş toprakları ele geçirip ekonomik üstünlüğü ele geçiren aristokratlar, kralın siyasal gücünü sınırlandırmaya ve kendi siyasal güçlerini genişletmeye başlamışlardır. İÖ 8. yüzyılın sonlarında da kralın görevlerini, aristokratların kendi içlerinden seçtiği, *arkhon* denilen dokuz yüksek yönetici memur yapmaya başlamıştır. Böylece, kralın tek başına götürdüğü devlet yönetimi askeri, yargısal ve dinsel yetkilerle donatılmış *arkhon*lara geçmiştir. *Arkhon*lar ilk önce ömür boyu, en sonunda da bir yıllığına seçilmeye başladı. Görev süreleri dolan *arkhon*lar da

Areopagus Konseyi'nin doğal üyeleri oluyordu. Yüksek ceza mahkemesi olarak da çalışan *Areopagus*'un en önemli görevi, *polis*in işlerinin yönetilmesi ile anayasa ve yasaların koruyuculuğunu yapmaktı (Aristoteles, 2013, ss. 3-5; Şenel, 1970, ss. 110-113).

İÖ 7. yüzyılda denizaşırı ticaretin başlamasıyla birlikte aristokratlar tahıl üretimini bırakıp çok kârlı olan üzüm ve zeytin üretimine geçmişlerdir. Bu geçiş; siyasal, hukuksal, kültürel alanların hepsinde birden köklü bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Uzun dönemli yatırım gerektiren zeytin ve üzüm üretimini sadece büyük toprakları olan aristokratlar yapabilirken, küçük köylüler bu yatırımı yapacak durumda değildi. Bu nedenle küçük çiftçiler aristokratlardan yüksek faizle borç para alıyor, karşılığında da topraklarını ipotek ederek kendilerini ve ailelerini güvence olarak göstermek zorunda kalıyorlardı. Borçlarını ödeyemeyen köylüler aristokratların köleleri oluyorlardı. Bu gelişmeler toprakların az sayıda aristokratın elinde toplanmasına ve mülksüzleşip köleleşen köylülerin aristokratların topraklarında çalışan kalabalık bir kitle olarak birikmesine yol açmıştır. Ekonomik gelişmelerin başka bir sonucu da kentlerde en karlı ihraç ürünleri olan zeytinyağı ve şarabın denizaşırı ticareti sayesinde imalat ve zanaat sektörlerinde hızla büyüyen bir orta sınıfın oluşması ve sınıfsal bir güç olarak siyasal denkleme katılmasıdır. Hızla zenginleşen burjuvazinin toprak zengini yönetici aristokrasiye karşı siyasal iktidardan pay almak istemesi de aristokrasinin servet üzerindeki kontrolünü ve bundan kaynaklanan siyasi iktidarını sarsmaya başlıyordu (Şenel, 1970, s. 101).

Bu dönemde *polis*ler aristokratların tanrısal kaynaklı olduğunu söyledikleri, yazısız yasalarla (*thesmoi*) yönetiliyorlardı. Ancak, toplumun ekonomik dengesi orta sınıfın lehine değiştiği halde siyasal iktidarı ellerinde tutan aristokratlar kendi yazısız kurallarını uygulamaya devam ediyorlardı. Ekonomik yaşamda belirleyici güç haline gelen orta sınıf, devrimci bir nitelik kazanan mülksüz köylü sınıfıyla ittifak kurabileceği için, aristokratların iktidarına karşı da en büyük tehdidi oluşturuyordu. Çünkü bazı *polis*lerde aristokratik yönetimlere karşı orta sınıfların köylü kitlelerle ittifak kurması sonucunda tiranlık rejimleri kurulmuştu ve İÖ 650-550 arasını kapsayan dönem Yunan *polis*lerinde tiranlar çağı olarak anılacaktı. Siyasette yükselmek isteyen ihtiraslı aristokratlar patlamaya hazır bu kitleye dayanarak aristokratik düzeni değiştirmek isteyen orta sınıfın hoşnutsuzluğundan yararlanmak suretiyle iktidar olabiliyorlardı. Tiran, krallar gibi dini güç ve tanrısal meşruiyet temelinde veraset yoluyla (meşru yollarla) değil, darbeyle iktidarı gasp eden hükümdarı tanımlamak için kullanılan bir isimlendirmeydi. Ancak bu yeni monarşi türü, eski ve soydan geçme monarşilerden sadece meşruluk temelinde değil, aynı zamanda herhangi bir yasaya dayanmadan salt fiziksel güce dayanarak keyfi ve baskıcı bir yönetim uygulamasıyla da ayrılıyordu. Baskıcı ve zorba yönetimle özdeş bu tür monarşilere tiranlık, yönetimi ele geçiren kişiye de tiran deniyordu. Aristokratik yönetimleri deviren tiranlar bazı aristokratların topraklarını halka dağıtmış ve ardından aristokratların karşı hamlesi ile kanlı iç savaşlar döngüsüne girilmişti. Yaşananlardan ders çıkaran aristokratlar, arabulucu olarak

seçtikleri “yasa koyucular” aracılığıyla orta sınıfla uzlaşıp sözlü hukuku yazılı hukuka (*nomoi*) dönüştürerek çatışmaları durdurabilmişlerdi (Şenel, 1970, ss.98-104).

Atina’da aristokrasi ile mülksüz kitle arasındaki kanlı çatışmalarda ilk kriz İÖ 632’de başlamış, tiran olmak isteyen aristokrat kökenli Kylon’un darbe girişimi öteki aristokratlar tarafından güçlükle bastırılabilmiştir. Tiranlığı önlemek isteyen aristokratlar İÖ 624’te Drakon’a ağır cezalar öngören bir yasa hazırlatmış, haklarını ve mülklerini böylece korumak istemişlerdir. Ancak daha sonra, şiddetin kitlesel bir başkaldırıya dönüşebileceğini hesap eden aristokratlar bundan vazgeçerek bazı haklarından ve ayrıcalıklardan taviz vermenin ve uzlaşmanın en doğru politika olduğuna karar vermişlerdir (Rhodes, 2014, ss. 39-41; Şenel, 1970, ss. 100-115).

2.1. Solon Reformları

Aristokratlar bu politikalarını gerçekleştirmek için Atina’da Solon’u, İÖ 594’te “yasa koyucu” *arkhon* olarak atamışlardır. Solon, tiranlığı önlemek için hem mülksüz köylüler ile aristokratlar hem de aristokratlar ile kentli burjuvalar arasındaki siyasal çatışmayı uzlaştıracak bir politika izlemiştir. Solon, köylü sınıfının borçlarından dolayı köle konumuna düşmelerine son vermiş, köylülerin borçlarını silmiş ve toprakları üzerindeki ipoteği kaldırmıştır (Şenel, 1970, s. 120, 143). Solon, aristokrasi ile orta sınıf arasındaki uzlaşmayı sağlamak için de yurttaşları gelirlerine göre, büyük çiftlik sahipleri (beş yüz *medimnoslular*), atlılar (üç yüz *medimnoslular* ya da kendi olanaklarıyla bir at besleyebilenler), *zeugitesler* (çiftçiler, yılda toplam iki yüz *medimnoslular*) ve *thetesler* (yarıcılar) olmak üzere dört vergi sınıfına ayırmıştır. Yönetici görevlere gelme hakkı yalnızca en üst üç sınıfa tanınırken, dördüncü sınıftan en yoksul topraksız (*thetesler*) yurttaşlara da sadece Halk Meclisi ile Halk Mahkemelerine girme hakkı tanınmıştır (Aristoteles, 2013, ss. 8-9). Yönetici görevlere gelebilmek artık soy/kan bağı yerine servete dayanacağı için ekonomik yönden güçlü seçkinler artık soylu seçkinlerin yerini alabilecektir. Yönetici sınıfın üyesi olmak ekonomik değişime (başarı ya da başarısızlığa) bağlı olacağı için servet ile siyasal güç arasındaki uyumsuzluk ve çatışmalar da azalacaktı (Ober, 1989, s. 61; 2008, s. 246).

Solon, siyasal denge politikasını yeni siyasal kurumlar oluşturarak da sürdürmüştür. Dört Yüzler Konseyi ve Halk Mahkemeleri Atina’nın yeni kurumları olmuştur. Solon, aristokratik dönemde sadece soylu ve servet sahibi zengin yurttaşların toplantılarına katılabildiği Halk Meclisi’ni (*ecclesia*) tüm yurttaşların katılabileceği, yasama yetkisine sahip demokratik bir kurum haline getirmiştir. Solon, Halk Meclisinin gündem ve tasarılarını hazırlaması için Dört Yüzler Konseyini kurmuştu. Konsey, dört Attika kabilesinden seçilen yüzer kişiden oluşturulduğu için aristokrasinin hakimiyetindeydi. Solon, soylulardan oluşan *Areopagus*’un yetkilerine dokunmazken, bu mahkemeyi sınırlandıracak bir güç olarak Halk Mahkemelerini (*heliaia*) kurmuştur (Şenel, 1970, s.117). Solon, Halk Mahkemelerini, yüksek yöneticileri hesap verebilir hale getirmek ve *Areopagus*’un

haksız kararlarına karşı bir temyiz mercii oluşturmak amacıyla kurmuştur (Hornblower, 1992, s. 6). Çoğunluğunu en yoksul yurttaşların oluşturduğu Halk Mahkemeleri, zengin ve güçlü yurttaşların hakimiyetindeki organların aldığı kararları denetleyebildikleri için zenginlere ve aristokratlara karşı dengeleyici bir rol oynuyorlardı (Bettalli, 2020, s. 118).

2. 2. Tiranlık Dönemi: Peisistratos

Solon'un reformlarının toplumsal gerilimleri gidermede başarısız olmasını fırsat bilen aristokrat hiziplerin liderlerinin hepsi birbirleriyle çatışmaya başlamıştı. Bu mücadeleyi en alt sınıfların desteğini arkasına alan Peisistratos'un liderlik ettiği aristokrat hizip kazanmıştır (Aristoteles, 2013, ss. 15-16). Aristokrat rakipleri tarafından on yılı aşan sürgün döneminden sonra üçüncü denemesinde, İÖ 547'de, halka dayanarak yaptığı darbe ile tiran olan Peisistratos, en fakir köylülerin, topraksız emekçilerin, orta sınıfların ve kendisine yakın olan Atina'nın önde gelen bazı soylu ailelerin desteğini de almıştır. Peisistratos ilk olarak kendisine rakip olan bazı soyluları sürgüne göndermiş, onların topraklarını yoksul köylülere dağıtmış ve en yoksul nüfusun vergi yükünü hafifletmiştir. Peisistratos, büyük imar faaliyetleri yürütmüş, iç ve dış ticareti geliştirecek yatırımlar ile orta sınıfları destekleyecek ekonomik politikalar izlemiştir. Bu yatırımlar hem orta sınıfları hem de yarattığı istihdam olanaklarıyla en alt emekçi sınıfları destekleyerek demokrasinin sınıfsal tabanını aristokrasi aleyhine genişletmiştir. Kitleler oligarşik yönetimden tiranlığa geçişi olumlu karşılamış, alt sınıflar aristokratik bağımlılık ilişkilerinden uzaklaşmış, ekonomik olarak rahatlamışlardır. Ancak bütün bunlara rağmen kitlelerin iktidardan büyük bir pay almasına da hiçbir zaman izin verilmemiştir (Croix, 2014, ss. 375-376; Ober, 1989, ss. 66-67).

Solon'un çizdiği anayasal çerçeve içinde kalan Peisistratos'un iktidar dönemi başka tiranlık rejimlerinden tam anlamıyla farklı olarak yasalara bağlı, ekonomik kalkınmayı önceleyen bir iç barış dönemi olmuştur. Ancak İÖ 527'de Peisistratos'un ölümünden sonra başa geçen oğulları, tipik tiranlık rejimlerine özgü keyfi ve yasadışı bir yönetim tarzı uygulamışlar, halka karşı sömürücü ve acımasız bir zorbalık sergilemişlerdir. İç ve dış politikada da tam bir kaos dönemi yaşanmıştır (Hornblower, 1992, s. 6; Ober, 1989, ss. 66-67).

2. 3. Cleisthenes'in Demokratik Reformları

Peisistratos'un oğullarının yönetimi sürgünden dönen aristokrat kökenli Cleisthenes'in halka dayanarak yaptığı bir devrimle yıkılmıştır. İÖ 506'da Cleisthenes, Atina'yı demokratikleştirmek için siyasal sistemi aşağıdan yukarıya doğru yeniden örgütlemiştir. Atina'da siyasi iktidar aristokratların egemen olduğu Attika'nın aile gruplarından oluşan dört kabileye dayanıyordu. Bu ailelerin gücü de ekonomik zenginliklerinden, toprak sahipliklerinden ve yerel düzeyde nüfuz sahibi olmalarından kaynaklanıyordu. Atina yurttaşı olmak dört kabileden birine ait olmaya bağlıydı. Yalnızca bu ailelerin devletin en yüksek görevlerine gelme hakkı

vardı ve onlar da bu görevler için birbirleriyle kıyasıya rekabet ediyorlardı. Cleisthenes, aristokrasinin siyasal gücünü kırmak için soya dayalı eski *genos* örgütlenmesini ortadan kaldırıp toplumu coğrafi temellere göre *demelere* (mahalle) bölmüştür (Kirshner, 2016, s.1097). Atina yurttaşı olmak artık klan adıyla değil, ikamet ettiği *demenin* adıyla, kendi *demesindeki* yurttaşlar meclisi tarafından onaylanmak şartına bağlanmıştır (Cartledge, 2016, s. 68; Ober, 2015, s.163). Ayrıca her *demenin* kendi yönetici ve bürokrasisini seçen özerk bir siyasal yapısı olacaktı (Mitchell, 2015, ss. 40-41; Wallace, 2007, s. 146).

Cleisthenes'in demokratik örgütlenmesinin ikinci düzeyi ise, sınıfsal çatışmaları ve eski aristokratik sadakatleri ortadan kaldırarak yeni bir bütünleşme ve daha fazla siyasal katılım sağlamak amacıyla Atina'nın "*deme* gruplarından oluşturulan on kabileye ayrılmasıydı" (Mitchell, 2015, ss. 40-41). Bu örgütlenme modeli aristokrat aileleri her yerde azınlıkta bırakacak biçimde, yeni bir mekânsal düzenlemeye dayanıyordu. Sınırları yapay olarak çizilen bu mekânsal siyasal düzenleme sıradan yoksul yurttaşları o bölgenin aristokrat ailelerinin hakimiyetinden kurtarmayı ve aristokratların siyasal sistemi belirleme gücünü engellemeyi amaçlıyordu (Kirshner, 2016, s.1097). Kabilelerin yerel düzeydeki ana sorumluluğu ise, devletin kara savunma gücünün kurulması için her kabileye bir *hoplit* alayını örgütlemesi ve kendi komutanını (*strategos*) seçmesi görevi verilmesiydi. Farklı sınıfsal köken ve bölgelerden gelen yurttaşların Atina'nın savunmasında bir araya getirilmesinin amacı, sınıfsal çatışma ve aristokratik hizipleri ortadan kaldırarak kent devleti düzeyinde bir bütünleşme sağlamaktı (Cartledge, 2016, s. 68; Raaflaub, 2007, s.145).

Demokratik örgütlenmenin üçüncü düzeyi ise, aristokrat ailelerin hakimiyetindeki Dört Yüzler Konseyi'nin yerine kurulan Beş Yüzler Konseyi idi. Konsey, on kabileden otuz yaşını geçmiş ellişer kişinin oluşturduğu beş yüz kişilik yeni bir ulusal yapıydı. *Demeler*, her yıl, kendilerini konseyde temsil edecek ve görev yapacak kişileri belirleyeceklerdi (Kirshner, 2016, s. 1098). Böylece yeni bir demokratik anlayışı yansıtan konsey, yerel düzeydeki yurttaşlığı devlet yönetimi düzeyine aktararak yurttaşlar için eğitici bir siyaset okulu işlevi görecekti (Ober, 1989, s. 72). Konseyin görevi Halk Meclisi'nin gündemini belirlemek, kararlarını uygulamak, meclise getirilecek konuları önceden kapsamlı bir biçimde tartışmaktı. Bu sayede sıradan yurttaşlar Halk Meclisinde nelerin tartışılacağına karar vermede kilit bir rol oynamaktaydı (Mitchell, 2015, ss.42-44).

Cleisthenes'in kurduğu demokratik yönetimin en üst iktidar merkezi ise, tüm yurttaşları kapsayan halkın iradesinin belirlenebildiği Halk Meclisi (*eclesia*) idi. Devletin ana müzakere ve yasama organı olan Halk Meclisi karar alma süreçlerini halkın elinde yoğunlaştırmıştı (Mitchell, 2015, s. 46). Cleisthenes, tarihte ilk kez halkın egemenliği adını verdiği "*demokratia*"nın (*demelerde* yaşayan halkın/demosun üstünlüğü, demos-kratos) Atina'nın resmi yönetim biçimi olduğunu ilan etmiştir. *Demokratia*'nın temelini de yurttaşların hem yasalar önünde

hem de siyasal alanda eşitliği anlamına gelen *isonomia* kavramına dayandırmıştır (Hornblower, 1992, s. 8). Siyasal eşitlik, yurttaşların kamu görevlerine eşit biçimde erişebilme güvencesinin sağlanması sayesinde devletin farklı organları arasında bir dengenin kurulabilmesiydi (Forsdyke, 2013, s. 232; Ober, 1989, ss.76-77). Cleisthenes'in halkın egemenliğini hayata geçirme amacının en önemli göstergesi de yıkıcı niyetlerinden kuşkulanan "tehlikeli" yurttaşları sürgüne göndermek için Atinalılara Halk Meclisi'nde oy verme hakkı tanıyan *ostrakismos* (sürgün) uygulamasıydı (Mitchell, 2015, s. 46).

3. Ostrakismos

Cleisthenes'in *ostrakismos* mekanizmasının arka planında Yunanistan'ın arkaik döneminde aristokratlar arasında yaşanan hizipleşmenin yarattığı yoğun iç siyasal çatışmalar vardı. Bu çatışmaların temel özelliği ise, rakip aristokrat grupların *polisten* zorla sürgün edilmesi üzerine kurulu bir siyaset yapma tarzından kaynaklanıyor olmasıydı. Yani arkaik dönemde aristokratların en temel siyaset yapma biçimi "aristokratik sürgün siyaseti" aracılığıyla gerçekleştiriliyordu. Siyasal iktidarın aristokratlara ait olduğu bu dönemde sürgün cezası rakip aristokratların toplumdaki nüfuzunu ve siyasal gücünü ortadan kaldırmanın en iyi yoluydu. Zorla sürgün edildiği için siyasal konumlarını ve iktidارlarını kaybeden aristokratlar da sürgün edildikleri *polis*lerdeki aristokrat müttefiklerinin ordularıyla geri dönme planları yapıyorlardı. Bu yüzden *polis*ler sürgün edilenleri destekleyen yabancı orduların sık sık işgaline ve saldırısına uğruyorlardı. Bu geri dönüşlerin sonucunda başarılı olup iktidarı ele geçirebilen aristokrat grup iktidardaki aristokrat rakiplerini sürgün ediyordu. Rakip aristokrat gruplar arasındaki iç çatışmaların yarattığı siyasal iktidar değişiklikleri birçok Yunan *polis*indeki siyasal-toplumsal istikrarsızlıkların ve iç savaşların en önemli sebebiydi (Forsdyke, 2000, ss. 235-236).

Atina'da da aristokratik sürgün siyaseti siyasal-toplumsal istikrarsızlıkların başlıca nedeniydi. Cleisthenes, Peisistratos sülalesinin tiranlık yönetimlerini devirdikten sonra onların akraba ve aristokrat taraftarlarını Atina'dan sürgün etmek için *ostrakismos* yasasını çıkarmıştır. Peisistratos taraftarlarının yeniden bir tiranlık yönetimi kurma şüphesi üzerine çıkarılan yasanın temeli, tiranlık yönetimi ve aristokrat aileler arası hizipleşmenin yol açacağı iç savaşın tekrarından duyulan korkuya dayanıyordu. Nitekim İ.Ö 507'de çıkarılan yasanın, yirmi yıl sonra, İÖ 487'de, Peisistratos'un akrabası Hipparchus'a uygulandığı bilinmektedir (Finley, 1985, s. 26; Hansen, 1991, s. 35; Herodotos, 1973, s. 852; Kuokkanen, 2020, ss. 57-58; Raubitschek, 1951, ss. 22-225).

3.1. Ostrakismosun İşleyişi ve Niteliği

Cleisthenes'in çıkardığı *Ostrakismos* yasası arkaik dönemde aristokratlarla özdeşleşen sürgün etme yetkisini, demokratik dönemde Halk Meclisi aracılığıyla halka (*demos*) veriyordu. Böylece Cleisthenes, bu yasayı çıkararak halkı, Halk

Meclis'i aracılığıyla *poliste* kimin kalacağına ve kimin sürgün edileceğine karar veren bir hakem konumuna yükseltmiş oluyordu (Forsdyke, 2000, ss.235-236). *Ostrakismos* mekanizması, halkın kendi kendini yönetme hakkını gasp ederek demokratik siyasal düzeni istikrarsızlaştıracak ya da ortadan kaldıracak aristokratlar arası çatışmalar sonucunda tiranlığı yeniden getirmek isteyen siyasal seçkinlere karşı geliştirilmiş bir yöntemdi. Başka bir ifade ile *ostrakismos*, demokrasi karşıtı fikir ve eylemleriyle demokratik yönetimi tehdit edebilecek siyasal seçkinleri topluluktan kovmak amacıyla geliştirilmiş demokratik bir sürgün etme yöntemi idi. Sürgün iki aşamadan oluşuyordu. Birinci aşamada, her yıl Halk Meclisi'nin günü belirlenmiş bir toplantısında ve yılda sadece bir defa olmak kaydıyla, Atinalılara, "*poliste* yargılama yapmadan kovulmayı gerektirecek kadar tehlikeli biri var mı?" sorusu soruluyordu. Böylece Atinalı yurttaşlara, "demokrasiyi yıkma niyetlerinden kuşkulanan 'tehlikeli' yurttaşları sürgüne göndermek için oy verme hakkı tanınmış oluyordu" (Ober, 2008, s. 160). Halk Meclisinde yapılan oylamada çoğunluğun bu soruya verdiği cevap evet ise, ikinci aşamaya geçiliyordu. İkinci aşamada, meclisteki oylamadan iki ay sonra agorada toplanan yurttaşlar, sürgüne göndermek istedikleri kişinin adını bir çanak-çömlek parçası üzerine kazıyarak oylarını kullanıyor, böylece süreç tamamlanıyordu. Oylamanın *ostraka*, yani çanak-çömlek parçaları aracılığıyla yapılmasından dolayı bu işleme *ostrakismos* deniyordu (Herodotos, 1973, s. 852). Birçok bağımsız kararı bir araya getiren bu ikinci oylama ikinci bir soruyu yanıtlamış oluyordu. Oylama sonucunda "kimin sürgün edileceği" ya da "önde gelen kişilerden hangisinin Atina'da bulunmaya devam etmesinin Atina'nın geleceğini riske atabileceği" sorusuna cevap verilmiş oluyordu. Altı bin (6000) yurttaşın oyunu alan kişi on gün içinde on yıllığına Atina dışına, sürgüne gönderiliyordu (Aristoteles, 2013, ss. 25-26; Hansen, 1991, s. 35, Ober, 2008, s. 160; Ober, 2015, ss. 240-241).

Ostrakismos yasal bir yargılama olmadığı için kovuşturma ya da savunma hakkının kullanılması yoluyla kamuya açık müzakereler de yapılmıyordu. Meclisten *ostrakismos* kararı alındıktan sonra, her yurttaş sahip olduğu ya da edinmeye çalıştığı bilgi ne olursa olsun, kime karşı oy kullanacağına kendisi karar veriyordu (Kuokkanen, 2020, s. 55). Herhangi bir devlet organı, yurttaşların tercihlerini etkileyecek hiçbir bilgi vermediği gibi hedef gösterilen resmi bir "aday" da açıklamıyordu. Olası "adaylar" lehinde ya da aleyhinde resmi konuşmalar da yapılmıyordu (Ober, 2008, s. 160). Meclisteki ilk soruya verilen cevabın el kaldırarak aleni olarak yapılmasına karşın, *ostrakismos* oylamasında yurttaşlar eğer isterlerse sürgün edilmesini istedikleri kişi ile ilgili tercihlerini başkalarından gizleyebilir ve böylece başkalarının kendi tercihlerini etkilemesine izin vermeyebilirlerdi (Kirshner, 2016, s. 1099). Bu yüzden *ostrakismos*, Atina'nın demokratik rejimine yönelik olası iç tehditleri belirlemeye olanak tanıyan bir tür "önleyici bilgi toplama" yöntemi olarak işlev görüyordu (Ober, 2015, ss. 240-241). Yasa, bir suç ile ilgili olan birini cezalandırmak yerine, suçu, daha fiilen işlenmeden önce önleyici bir tedbir olarak engellemeyi amaçlıyordu (Raubitschek, 1951, s. 225). Bu niteliği ile *ostrakismos*, yurttaşların devletin karşı karşıya olduğu

tehlikenin boyutuna ilişkin olarak gelecekteki olayların olası gidişatı hakkında kolektif yargılarını ve tahminlerini bir araya getirmenin müzakereci olmayan bir yöntemi idi (Ober, 2008, ss. 160-161).

3.2. *Ostrakismos*un Demokratik Sistemin İşleyişindeki Önemi

Ostrakismos, demokratik rejimin istikrarını bozabilecek hem siyasal iktidar mücadelesi veren seçkinler arası rekabetin yol açabileceği kavgalarının şiddete dönüşmesini önlemeyi hem de kişisel iktidar hırsıyla tiranlaşmaya eğilimli en güçlü Atinalılara gözdağı vermeyi amaçlıyordu (Chou ve Bleiker, 2009, s. 667; Kuokkanen, 2020, s. 55). *Ostrakismos* yalnızca bir siyasi liderin aşırı güçlenmesini engellemekle kalmayıp aynı zamanda benzer güce sahip başka politikacılar ile onların destekçileri arasındaki çatışmaları da engellemeye ve demokratik siyasal rekabetin istikrar içinde işleyişini güvence altına olmayı amaçlıyordu (Karagiannis ve Wagner, 2013, s. 388). *Ostrakismos* pratiğinin taşıdığı sembolik mesaj ise, ne kadar güçlü olursa olsun seçkinlerin hiçbir üyesinin kitlelerin öfkesinden kaçma güvencesinin olmadığı fikrine dayanıyordu (Ober, 1989, s. 75). *Ostrakismos*, sıradan yurttaşlara, yöneticilerini barışçıl bir şekilde uyarma ve sürgün ederek cezalandırma hakkı vererek onları siyasal egemenliğin gerçek sahibi olan aktörlere dönüştürüyordu (Chou, 2010, s. 298). Ober, *ostrakismos* kurumunun barışçıl bir uyarı olduğunun özellikle altını çizerek Cleisthenes'in reformlarıyla başlayan (İ.Ö. 508-507) Atina devrimi ile 1789 Fransız Devrimi arasındaki temel farka işaret etmektedir. Ober'e göre hem Atina hem de Fransız devrimleri karşı devrimcileri "‘halkın düşmanları’ olarak nitelendirmiş olmakla birlikte", Fransa'nın aksine Atina'daki devrim aristokratlara karşı örgütlü bir teröre dönüşmemiştir. *Ostrakismos* mekanizması, Fransız Devriminin aksine, halkın aristokratlara duyduğu öfkenin kitlesel bir şiddet dalgasına dönüşmesini dikkatlice sınırlandırarak, aristokratları sadece sürgün tehdidi yoluyla barışçıl bir şekilde uyarmakla yetinmiştir (Ober, 2007, ss. 98-99). Yasa yürürlüğe girdikten sonra ilk kez İÖ 487'de son olarak da İÖ 415 civarında uygulanmıştır (Raubitschek, 1951, s. 225). Bu süre içinde toplam olarak yalnızca dokuz *ostrakismos* vakasının yaşandığı bilinmekle birlikte (Mitchell, 2015, s. 45) gerçek sayının on beş olduğu tahmin edilmektedir (Ober, 2015, ss. 240-241).

Ostrakismos aristokrasinin benimsediği sürgün politikalarıyla keskin bir tezat oluşturuyordu. İÖ 7. yüzyılda *polisteki* siyasal güç bir anlamda kişinin siyasi rakiplerini sürgüne gönderme gücüydü. Aristokratlar rakiplerini toplu olarak zorla sürgüne gönderiyorlar ve dönmelerine de izin vermiyorlardı. Oysa demokratik sürgün prosedürü sürgün edileceklerin sayısını, sürgünün süresini ve şiddetini sınırlandırıp fiili kullanımına da nadiren başvurarak demokratik rejimin kendisini aristokratik hiziplerin iktidarı hedefleyen iç çatışmalarından ve sürgündeki grupların saldırılarından korumayı amaçlıyordu. Aristokratların, artık yalnızca dar bir aristokrat grubun değil tüm yurttaş kitlesinin muhalefetiyle karşı karşıya kalacakları için şiddet yoluyla siyasal güç elde etmekten vazgeçmeleri bekleniyordu

(Forsdyke, 2000, s. 242). Çünkü sözlü kültürün hâkim olduğu bir toplumda bir yurttaş fiziksel olarak *polisten* uzaklaştırmak ve onun diğer yurttaşlarla olan bağını kesmek (Finley, 1983, s. 55) en büyük psikolojik cezaydı. Yunan kültüründe insan, yalnızca kendi *polisine* ait bir varlık olarak kendi topluluğundan olan insanlarla bir arada olduğu zaman insanlığının bilincine varabilirdi; *polisten* sürgün edilen insan artık hiçbir şey değildi. Bu nedenle Yunanlıların gözünde *polisten* sürülmek, en ağır ceza olan idama eşdeğer bir cezaydı (Ferry, 2023, s. 151).

Ostrakismos adli bir yargılama değildi. Bu nedenle de kişiye herhangi bir suçluluk lekesi yapışmıyordu. Daha da önemlisi, kişinin on yıl sonra mülkiyet ve itibar kaybına uğramadan, yurttaşlık haklarını kaybetmeden *polise* dönebilmesini güvence altına alıyordu (Forsdyke, 2000, s. 258). Sürgün edilen kişi kural olarak on yıllık süreyi tamamladıktan sonra (hatta daha bu süre dolmadan önce bile ihtiyaç duyulduğunda her an geri çağrılabilirdi) Atina'ya dönebilir ve isterse siyasi kariyerine bıraktığı yerden devam edebilirdi. *Ostrakismos*un etkileri sadece sürgün edilen kişi ile sınırlandırılmıştı. Sürgün edilen kişinin arkadaşları ve ailesi Atina'da kalma özgürlüğüne sahipti (Ober, 2008, s. 160). Tüm bu barışçıl ve ılımlı özellikleri nedeniyle sürgün kararının demokratik gücün sembolik bir ifadesi olarak tasarlandığını ortaya koyuyordu. Halk Meclisindeki ilk oylama ve ardından da agorada yapılan ikinci oylama aristokratlara, *demosun polisteki* siyasal egemenliğin nihai karar mercii olduğunu ve istediği zaman herhangi bir siyasal lideri *polisten* uzaklaştırabileceğini hatırlatmaya yarayan sembolik bir anlam taşıyordu. Bir politikacıyı yanlış yaptığı için cezalandırmak yerine, barışçıl bir oylama ile aristokratlar arası hizipleşmenin yol açacağı iç savaşın önlenmesi amaçlanıyordu. Eğer *ostrakismos* aristokratları vatana ihanet gibi suçlar nedeniyle bir cezalandırma aracı olarak tasarlanmış olsaydı o zaman adli yargılama ve daha ağır yaptırımlar söz konusu olurdu. Çünkü Atina'da vatana ihanetle ilgili yasalar zaten vardı. Bu yasalara göre vatana ihanet suçundan yargılananlar suçlu bulunmaları halinde ya ölüm cezasına çarptırılıyor ya da ömür boyu sürgüne gönderiliyorlardı. Ömür boyu sürgün cezası alanlar mülklerini tamamen kaybettikleri gibi öldükten sonra Atina toprağına gömülmeğe bile mahrum ediliyorlardı (Forsdyke, 2000, ss. 254-255).

3.3. Sürgün ve Meşru Muhalefet

Cleisthenes'in kurduğu demokratik rejim Atinalılara kabul edilebilir ve kabul edilemez siyasal rekabet biçimleri arasında ayırım yapma olanağı sağlıyordu. Cleisthenes'in kurumsal yenilikleri, aristokratları mülklerine el koyarak ya da statülerini yok ederek cezalandırmak yerine, iktidar bloklaşmalarını önlemeyi amaçlayan reformlar aracılığıyla demokrasi dışı bir siyasi etki kullanmanın gayrimeşruluğuna işaret ediyordu. Kurumsal yenilikler ve düzenlemeler bireylerin iktidar bloklaşmaları yaratacak ölçüde güç biriktirmelerini engellemeyi amaçlıyordu. Demokratik yönetim, önde gelen aristokrat aileler arasındaki siyasal rekabetin devam etmesine olanak sağladığı gibi, onların Atina siyasal yaşamında etkili bir rol oynamalarına da izin veriyordu. Aristokratların demokratik olmayan

iktidar biçimlerini kullanmalarına izin vermek demokrasinin kurucu unsurları için bir tehdit demekti, ancak siyasal rekabete izin vermemek de demokratik yönetimden ödün verilmesi anlamına geliyordu (Kirshner, 2016, ss. 1094-1106). Demokrasi, büyük ekonomik dönüşümler sonrasında, toplumun ezici bir çoğunluğunu oluşturan en alt sınıfın (küçük köylüler ve mülksüz kitleler) toplumsal desteğini alarak iktidar olmak isteyen ve aristokrat hizipler arasındaki rekabeti kazanan aristokratlar tarafından kurulmuştu. Solon'dan başlayarak demokrasinin kurulması ve gelişmesi aristokrat liderlerin (Cleisthenes, Ephialtes ve Perikles) eseri idi; siyasal kariyerlerini meclisteki halk desteğine borçlu olan bu liderler, oligarşik rakiplerinin siyasal nüfuzlarından korkan aristokratlardı (Mulgan, 1984, s. 546). Bu nedenle aristokrat seçkinlerin demokratik siyasal rekabet aracılığıyla mevcut politikada değişiklik arayışına girmeleri kabul edilebilir meşru muhalefet sınırları içinde düşünülüyordu. Bu durumda aristokrat seçkinler ya liderliklerini borçlu oldukları demokratik/halkçı reformları destekliyor ya da rakipleri üzerindeki siyasal nüfuzlarını artırmak için rakiplerinin ihmal ya da suiistimallerini ortaya çıkarmaya çalışıyorlardı. Aristokrat seçkinler birbirlerine vatana ihanet, rejime karşı komplo kurmak ve rüşvet almak gibi suçlamalar yönelterek, demokratik siyasal rekabetin sınırları içinde mücadele ediyorlardı. Demokratik siyasal alan içindeki bu mücadele aristokrat seçkinlerin birbirlerini kontrol etmesini sağlıyor, böylece tek bir aristokratın ya da aristokrat grubun olağanüstü güçlenerek bir iktidar odağı olmasını önliyordu. Bu rekabetin en önemli sonucu da siyasal seçkinlerin birbirlerini kontrol ederek dolaylı olarak demokrasinin varlığına ve istikrarına eşsiz bir katkıda bulunuyor olmalarıydı (Kirshner, 2016, ss. 1098-1106).

Ostrakismos yasasının başlangıçtaki temel amacı, Peisistratos ailesinin ve taraftarlarının yeniden bir tiranlık yönetimi kurmalarından duyulan korkuya dayanıyordu. *Ostrakismos* yasası, sadece ilk üç yıl boyunca bu amacına uygun olarak kullanılabilmiştir. Ancak “daha sonra bu amacından sapmış ve kapsamı genişletilerek güç kazanan herkese karşı kullanılmaya başlamıştır” (Aristoteles, 2013, s. 26). Önde gelen siyasal liderler kişisel kıskançlık, prestij, siyasal nüfuz ve birbirlerine güvensizlik gibi pek çok motivasyonla harekete geçerek *ostrakismos*u birbirlerine karşı bir silah olarak kullanmaya başlamışlardır (Finley, 1983, s. 55; Mitchell, 2015, s. 56). Tiranlarla hiç ilgisi olmadığı halde sürgün edilen ilk kişi İÖ 484'te Aripheon oğlu Ksanthippos olmuştur (Aristoteles, 2013, s. 26). Aslında Ksanthippos Atina demokrasisi ile özdeşleşen ünlü lider Perikles'in babasıdır. Bundan sonra da İÖ 482'de "adil" lakabıyla tanınan Lysimakhos'un oğlu Atinalı devlet adamı ve general Aristides² sürgün edilmiştir. Aristides'in sürgün

² Tarihçi Herodotos kötüye kullanılan çarpıcı bir *ostrakismos* vakası anlatır. “Salamis'in yiğit savaşçısı, Delos Birliği hazinesinin erdemli yöneticisi. Öldüğü zaman on parası çıkmamış. Kendisini sevmeyenlerin de saydıkları, saymak zorunda kaldıkları etkili bir kişilik. Bütün ömrünce lekesiz yaşamış; gösterişsiz, kişisel çıkar gözetmeyen bir yaşam anlayışına ve erişilmez bir erdeme sahip bir adam... Tarafsızlığıyla ün saldığında Aristides'in lakabı ‘Adil’di. *Ostrakismos* yapıldığı sırada yanına gelen bir köylü ondan, okuma yazma bilmediği için, kendisi adına bir çömlek parçası üzerine ‘Aristeides’ adını yazmasını rica etmiş. Aristeides de yazmış; yani kendi aleyhine oy verilmesine yardımcı olacak kadar dürüst, erdemli bir adam... Sonra ‘Ama söyle bana, Aristides'in sürgün

edilmesinin arkasında onu rakip olarak gören Atina'nın İÖ 480' de Perslere karşı kazandığı Salamis deniz zaferinde en büyük paya sahip olan Themistokles'in olduğu bilinmektedir. Üç yıl sonra Perslerin saldırısı nedeniyle *ostrakismos* ile sürgün edilen herkes geri çağırılmıştır (Aristoteles, 2013, s. 27). Ancak, sonraki on yılda nüfuzunun artması sonucu, dönemin önde gelen politikacısı Themistokles de İÖ 470' de siyasi rakipleri tarafından sürgüne gönderilmiştir (Aristoteles, 2020, s. 109). Çoğu olayda *ostrakismos*, başarısız bir politika izleyerek siyasi istikrarsızlığa neden olmaktan sorumlu tutulan bir liderin cezalandırılmasına da hizmet etmiştir (Martin, 2012, s. 201). Örneğin Atinalı general Kimon, yarattığı siyasal istikrarsızlık nedeniyle sürgün edilmiştir. Sparta yanlısı Atinalı general Kimon, Sparta'yı destekleyen müttefikler arasındaydı. Kimon, İÖ 460'lı yıllarda Sparta'da çıkan Helot Ayaklanması'nı bastırmak için Sparta'ya askeri yardımda bulunmaya gittiği sırada Atina'daki Sparta karşıtı politikacılar baskın hale gelmiş ve bunun üzerine de Spartalılar Atinalıları kovmuştur. Kimon, Sparta ile yaptığı başarısız iş birliğinin ardından Atina'da yaşanan siyasal krizden sorumlu tutularak İÖ 461'de sürgün edilmiştir. İÖ 451'de de geri dönmüştür (Martin, 2012, s. 201; Rhodes, 2014, ss. 68-69).

Özetle *ostrakismos*, başlangıçtaki amacına aykırı olarak ve saptırılarak kullanılsa da barışçıl ve insafı bir yöntem olarak seçkinler arası siyasal rekabetin meşru muhalefet sınırları içinde kalmasına hizmet etmiştir. *Ostrakismos*, seçkinler arası rekabetin demokrasi için yararlı ve değerli yanlarını yok etmeksizin en tehlikeli yönlerini ortadan kaldırmayı sağlayabilmiştir (Ober, 2015, ss. 240-241). Siyasal liderlerin *ostrakismos*tan yararlanarak kendi aralarında rekabet etmeleri, onların her an birbirlerini sınırlandırmalarını sağlayarak demokratik sistemin varlığına ve istikrarına hizmet eden siyasal bir sonuç yaratabilmiştir. Bu nedenle *ostrakismos*, siyasal seçkinler arası rekabeti istikrarlı ve düzenli hale getirerek aslında demokrasinin istikrarlı ve düzenli olarak işlemlerini sağlayan stratejik bir işlev görmüştür denilebilir. *Ostrakismos*, iktidarı salt kendi tekeline almak isteyenleri "meşru muhalefet sınırları içinde dizginlemeye" ve Atina'da istikrarlı bir demokratik siyasal rekabet sisteminin bütünlüğünü sağlamaya yönelik demokratik kurumsal çabanın bir parçası olarak işlev görmüştür (Kirshner, 2016, ss. 1099-1101).

3.4. *Ostrakismos*un Eğitsel İşlevi

Ostrakismos, Atina'daki demokratik siyasal pratikler içindeki siyasal eğitimin de en stratejik araçlarından biriydi. Kamusal okul sisteminin olmadığı Atina'da sadece

edilmesini niçin istiyorsun? Ne yaptın sana?" diye sormuş köylüye. Adam şaşkınlıkla "Hiçbir şey yapmadım, hatta onu tanımam bile" demiş. "Yalnızca herkesin ondan Adil diye bahsetmesinden bıktım usandım". (Herodotos, 1973, s. 873). Ulusal bir kahraman olan Aristides, İÖ 482'de haksız bir şekilde sürgün edildikten üç yıl sonra Perslerle savaşması için geri çağırılmıştır (Martin, 2012, s. 201).

varlıklı aileler çocuklarına özel hocalar tutarak onların okuma yazma ve temel bilgileri öğrenebilmelerini sağlayabiliyorlardı. Yurttaşların çok büyük bir çoğunluğunun okuma yazma dahi bilmediği Atina'daki eğitim, yurttaşların doğrudan katıldığı siyasal pratikler (meclis toplantıları, mahkemeler, Beş Yüzler Konseyi gibi kamusal kurumlarda görev alma) içinde ve bu pratikler aracılığıyla edindikleri siyasal bilgi ve tecrübeye dayanıyordu. Bu nedenle Perikles, *polis*i büyük bir okul olarak görüyordu. Siyasal pratikler dolayısıyla kazanılan bu eğitimin içeriği de kitabi ya da akademik nitelikte değildi elbette. Yurttaş, demokratik siyasal pratikler sayesinde *polis*in kişinin ta kendisi olduğu, erdemli bir yurttaş olmanın yolunun kamusal çıkarları her zaman özel/kişisel çıkarlardan üstün tutmaktan geçtiği, *polis*in kaderinin kişinin aklına, davranışına ve kararlarına bağlı olduğu, dolayısıyla onun siyasal hayata katılmasının şart olduğu öğretiliyordu (Castoriadis, 1983, ss. 98-104). En önemli siyasal pratiklerden biri olan *ostrakismos* da her yıl kitlelerin kolektif gücünü seçkinlere hatırlatarak ve bir anlamda da dayatarak, seçkinlerin demokratik kamusal siyasal davranışa uymalarını sağlayan eğitsel bir işlev görüyordu (Ober, 1989, ss. 73-75). Bu eğitim, demokratik uzlaşmaya karşı davranışlarda bulunarak demokratik toplumun değerlerine karşı çıkanları topluluktan kovma tehdidine dayanıyordu (Kuokkanen, 2020, ss. 55-58). İktidar tutkusuyla hareket ederek kendi çıkarlarını *polis*in kamusal çıkarlarının ve demokratik değerlerinin üstünde gören seçkinleri, demokratik kararların bağlayıcı doğasının halka açık bir gösterisi yoluyla, doğrudan eğitmeyi amaçlıyordu. Ancak *ostrakismos*un güçlü seçkinleri demokratik değerler konusunda doğrudan eğitmesinden çok daha önemli olan asıl amacı, tüm yurttaşları demokratik siyasal değerler konusunda eğitip aydınlatmaktı (Kuokkanen, 2020, ss. 55-58). Tüm yurttaşlara demokratik yaşamın gerektirdiği değerleri yani demokrasilerinde “neleri yapmaları ve neleri yapmamaları gerektiğini” hatırlatarak, yurttaşlar topluluğunun kendi “kurucu karakteriyle” yüzleşme sorumluluğu içinde hareket etmelerini sağlamayı öngören etik-siyasal bir eğitimdi (Chou ve Bleiker, 2009, s. 667). Bu eğitim aynı zamanda sıradan yurttaşlara barışçıl bir şekilde yöneticilerini uyurma ve cezalandırma yetkisi vererek onları doğrudan demokrasinin ve siyasal egemenliğin gerçek sahibi olan sorumlu ve katılımcı siyasal aktörlere dönüştürmeyi amaçlıyordu (Chou, 2010, s. 298).

3.5. *Ostrakismos* ve Olağanüstü Rejimler

Ostrakismos, hukukun üstünlüğüne bağlı birçok anayasal devlette normal yasal süreçlerin devletin güvenliğini garanti altına almakta yetersiz kaldığı durumlarda devreye sokulan olağanüstü hâl yasalarına benzemektedir. Romalılar, ulusal acil durumlarla başa çıkmak için anayasal olarak devletin bütün yetkilerini tek bir kişiye devrettikleri bir diktatörlük yetkisi geliştirmişlerdi, ancak bu yetki daha sonra Senato'ya devredilmiş ve Senato'ya kamu güvenliğini korumak için gerekli her türlü tedbiri alma yetkisi verilmişti. Anayasaya dayalı modern devletlerin kurulmasıyla birlikte ulusal güvenliği korumak için yürütme organına, normal yasal usulleri atlamasına ve hızla hareket etmesine olanak tanıyan ve temel anayasal

hakları askıya alan sıkıyönetim ve buna benzer çeşitli olağanüstü hal yetkileri tanınmıştır. *Ostrakismos*un farklı ve önemli olan tarafı ise, yasanın hem normal bir anayasal yetki olması, hem de bu yetkinin herhangi bir konseyin ya da yürütme organının değil doğrudan halkın elinde olmasıdır (Mitchell, 2015, s. 46). Bu bağlamda *ostrakismos*un Atina'nın olağanüstü bir durumla karşı karşıya kaldığı İÖ 480'li yıllarda (Pers işgali tehdidinin olduğu dönem) kullanılmaya başlaması da bir tesadüf değildi. Çünkü bu dönemde Atinalılar, hem Atina'yı işgal etmek isteyen Perslerin hem de Perslerle işbirliği yaparak Atina'ya geri dönüp tiranlık rejimi kurmak isteyen Peisistratos ailesinden tiranların tehdidi altındaydı (Hansen, 1991, ss. 35-37). Nitekim ilk *ostrakismos* uygulaması, İÖ 487'de, Peisistratos'un akrabası eski tiran Hipparchus'un Marathon'da Perslerle işbirliği yaparak bir tiranlık rejimi kuracağı düşüncesinden hareketle gerçekleştirilmişti (Martin, 2012, s. 201). Bundan sonra da Pers işgali ve tiranlık tehdidinin en yüksek olduğu ilk üç yıl boyunca yapılaş amacına uygun olarak kullanılmaya devam edilen *Ostrakismos* mekanizması, esas olarak olağanüstü durumlarda herhangi bir iktidar odağının büyümesine engel olmak için düzenlenmişti (Farrar, 2013, s. 186).

Öte yandan Perslere karşı zafer kazanan Atina'nın Ege'de deniz filosunu kurmasıyla birlikte demokrasinin önü daha da açıldı. Atina'da Pers işgaline karşı verilen ulusal savunmanın hafif askeri donanım malzemesi alabilecek durumdaki orta sınıftan yurttaşların oluşturduğu kara gücünden (*hoplit*) çok deniz gücüne dayanması, iç siyasal güç dengesinde de büyük bir dönüşüme yol açmıştır. Perslere karşı zafer kazanan deniz gücü, *polis*in en kalabalık ve en alttaki mülksüz sınıfını kapsayan kürekçilerden oluşuyordu. Bu dönüşüm siyasal hakların en yoksul sınıflara doğru olağanüstü bir şekilde genişlemesine yol açmıştır (Hansen, 1991, s. 36-37). Perslere karşı kazanılan zaferden sonraki dönemde Atina iç politikasında daha da güçlenen demokratlar, oligarşi yanlısı liderlere karşı sıklıkla *ostrakismos*a başvurmuşlardır. Demokrasinin toplumsal-sınıfsal tabanının genişlediği bu dönemde tiranlık tehdidinin yerini artık oligarşik yönetim tehlikesi almıştır. Bu nedenle *ostrakismos*, Atina'daki oligarşik darbelere karşı da en temel güvence haline gelmiştir (Şenel, 1970, s. 235).

4. *Graphe Paranomon*

Son *ostrakismos* vakasının İÖ 416'da, ilk *Graphe Paranomon*³ uygulamasının ise İÖ 415'te başlatıldığı bilinmektedir. Bu değişimle birlikte, halkın siyasal seçkinleri hizaya getirmek ve kontrol etmek için elindeki en güçlü silah olan *ostrakismos*un yerini siyasal seçkinleri Halk Mahkemesi aracılığıyla kontrol etmeye dayanan *GP* almıştır (Hansen, 1991, s. 205). *GP*'un siyasal seçkinlere karşı bir denetim aracı olarak geliştirilmesi, tüm yurttaşlara *isegoria* hakkının (konuşma özgürlüğü ve eşitliği hakkı) tanınmış olmasıyla bağlantılı olarak düşünülmelidir. Cleisthenes'in getirdiği *isonomia* (yasa önünde eşitlik) ilkesinden sonra, İÖ 462'deki demokratikleşme dalgasında Perikles'in yürürlüğe koyduğu *isegoria* ilkesiyle

³ Bundan böyle *GP*.

birlikte Halk Meclisinde herkese konuşma, yasa taslağı sunma ve oylamanın gizli yapılmasını isteme hakkı tanınmaya başlamıştır (Ağaoğulları, 1989, s. 25; Ober, 1989, ss. 78-79). Böylece isteyen her yurttaş mecliste konuşma, yasa önerisi sunma, başka bir yurttaş yasaları ihlal ettiği gerekçesiyle suçlama hakkı tanınmıştır. *İsegoria* ilkesi, mecliste yurttaşları aktif bir konuşmacı ve dinleyici olarak birbiriyle rekabet eden ve yargılayan bir konuma getirmiştir. Yurttaşların bireysel inisiyatif alma isteğine bağlı olarak işleyen *isegoria* ilkesi (Farrar, 2007, s. 179) sayesinde yurttaş kendisine sunulan çeşitli politikalar arasında bir seçim yapabiliyordu. Bu ilke aynı anda Halk Meclisi'ni de kamusal siyasal müzakere ve karar alma sürecinin merkezi haline getiriyordu. Atina yönetim sistemi, kamusal tartışmanın ardından kitlesel karar almaya dayanıyordu. Meclise katılan 6.000-8.000 arası yurttaşın her biri oy kullanma hakkına sahipti. Ancak yüz yurttaştan biri bile herhangi bir toplantıda *isegoria* hakkını kullanmak istese, oylama öncesinde yaşanacak tartışmanın yoğunluğu sistemin çökmesine neden olabilecekti. Bu nedenle tüm yurttaşlara mecliste konuşma hakkı verilmiş olmasına rağmen mecliste genellikle sürekli aktif olan ve politika yapıcı olarak hareket eden hatipler konuşabiliyordu. Devlet politikasının tüm önemli konularına mecliste yapılan konuşmalarla karar verildiğinden halk önünde konuşma becerisi (retorik) liderlik etmenin en önemli aracı haline gelmişti. Doğal olarak, sürekli aktif olan hatipler, konuşma becerileri sayesinde, meclisi yönlendirebiliyor ya da manipüle edebiliyorlardı (Ober, 1989, ss. 324-325).

Atina demokrasisi ile modern demokrasi arasındaki temel fark, Atina yurttaşlarının büyük bir çoğunluğunun siyasal tartışmalara katılması değil, sıradan yurttaşların büyük bir kısmının her siyasi kararı oylaması ve topluluk önünde konuşma engellerinin olmamasıydı (Cammack, 2013, s. 101). Aslında Halk Meclisi'nde oy kullanmak en ciddi işlerden biriydi. Çünkü oy kullanabilmek için meclisin açılışından itibaren tüm hatiplerin konuşmalarını dinlemiş olma şartı getirilmişti. Yurttaşlar siyasi ve askeri liderleri seçmek için, vergileri düzenlenmek ya da bir yasayı değiştirmek, bazen de kendisinin ve ailesinin ölebileceği bir savaşa karar vermek için oy kullanabiliyorlardı. Yurttaşların kişisel çıkarları ile *polis*in çıkarlarının bir ve aynı olduğu siyasal-askeri bir dünyada, aynı zamanda kara ya da deniz ordusunda askerlik yapan yurttaşların oy kullanarak karar verdiği sayısız konuya kayıtsız kalması ya da hafife alması düşünülemezdi. “Savaş ile siyasetin ya da savaşçıyla siyasetçinin tümüyle özdeşleştiği bir dünyada yurttaşlardan oluşan ordu, silah altına alınmış Halk Meclisi idi ya da ordu savaş durumundaki şehir-devletinin ta kendisi idi” (Vernant, 2007, ss. 48-49). Dolayısıyla askerlik ile yurttaşlık görevinin özdeşleştiği *polis*in askeri-siyasal düzeninde yurttaş, kullandığı her oyun, servetini, yaşamını ve tüm haklarını riske atabileceğini biliyordu. *Polis*in askeri yenilgi yaşaması ya da başarısız olması, her yurttaşın kişisel saygınlığını, kendisinin ve ailesinin yaşamını ve zenginliğini kaybetmesi demekti (Coulanges, 2011, s. 313).

4.1. Mahkemeler Aracılığıyla Demokrasiyi Yürütmek

Modern demokrasilerin aksine Atina demokrasisinde yurttaşların oy kullanma ve mecliste konuşma haklarını kullanırken aldığı riskler çok yüksekti. Ancak Atina ne pasif bir dinleyici kitlesi üzerinde hakimiyet kuran bir “hatip aristokrasisi”, ne de çağdaş müzakereci bir hatip demokrasisi idealiydi. Atina demokrasisi, sıradan yurttaşların, çeşitli adli süreçleri kullanarak yaptığı yargılamalar sayesinde hatip azınlığının gücünü frenlemeye çalışan seçmenlerin demokrasisiydi. Hiç şüphe yok ki tüm yurttaşların konuşma hakkına sahip olması çok önemliydi ve bu, doğuştan ya da varlıklı seçkinlerden başka hiç kimseye konuşma hakkının tanınmamasından çok daha iyiydi. Bununla birlikte, altı bin kişilik bir toplantıda çok küçük bir yurttaş kesimi dışında bu hakkın kullanılması fiilen imkansızdı. Ancak konuşmayan ya da konuşamayan sıradan yurttaşlar için adli kurumsal denetim araçları olan Halk Mahkemeleri vardı (Cammack, 2013, s. 101). En yoksul yurttaşların oluşturduğu Halk Mahkemeleri, Solon’un siyasal denge politikasının bir sonucu olarak, aristokratik yönetimin kalesi olan *Areopagus* Konseyi’ni dengelemek üzere kurulmuştu (Bettalli, 2020, s. 118). Aristoteles’in “mahkemede oyu elinde tutan halk, devleti de elinde tutuyordu” (Aristoteles, 2013, s. 11) ifadesi, aslında, mahkemelerin dengeleyici bir işlev görmekten çok halkın gücünü simgeleyen bir organ olarak sahip olduğu statüye işaret ediyordu. Halk Mahkemeleri’nin zaman içinde sayısı ve yetki alanları giderek arttı. Ancak mahkemeler demokratik sistem içindeki stratejik önemine tam olarak Pers zaferinden sonra kavuşmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi, Perslere karşı savaşmak için Ege’de Atina’nın liderliğinde bir deniz filosunun kurulması, Atina demokrasisinin gelişmesinde devrim niteliğinde bir dönüşüm yaşanmasına yol açmıştır. Pers savaşlarında belirleyici rol, orta sınıftan yurttaşların oluşturduğu kara gücü ordusundan deniz gücü ordusuna geçirmiştir. Perslere karşı zafer kazanan deniz gücü ordusu ise, *polis*in toplumsal tabakalaşmanın en altında yer alan mülksüz sınıflarından oluşuyordu. İşte bu dönüşüm siyasal hakların en yoksul sınıflara verilmesinin de önünü açmıştır (Hansen, 1991, ss. 36-37). Perikles, İÖ 462’de, yoksul çoğunluğun siyasal katılımını yaygınlaştırmak için tüm kamu görevlileri ile Halk Mahkemeleri, Halk Meclisi ve Beş Yüzler Konseyi üyelerine ücret ödemeye başlamıştır. Ücret ödeme, siyasetin çalışmak zorunda kalmayan, boş zamanı olan varlıklı sınıflara ait bir faaliyet olması anlayışına karşı geliştirilen bir politikaydı. Perikles tarafından devlet bütçesinden sistemli olarak ödeme yapılmaya başlanması, alt sınıfların ekonomik nedenlerle bu demokratik organlarda görev alamamalarının önündeki maddi engelleri ortadan kaldıran demokratik bir politika olmuştur. Çünkü ücret ödenmeye başlanmasıyla büyük çoğunluğun siyasal alana katılma hakkının sağlanması siyasal eşitlik (*isnomia*) ilkesinin hayata geçirilmesi demekti (Bettalli, 2020, s. 118; Ober, 1989, s. 80; Tridimas, 2011, s. 63). Atina’nın en alt mülksüz sınıfları sayesinde kazanılan zaferden sonra, daha önce dördüncü sınıftan en yoksul yurttaşlara kapalı olan *arkhon*luklar ilk önce kura ile bu yurttaşlara açılmış, hemen ardından da bu makamlar ortadan kaldırılmıştır. Bu demokratik gelişmeye bağlı olarak, görev süreleri dolan *arkhon*ların oluşturduğu aristokratik *Areopagus* Konseyi fiilen

ortadan kalmış oluyordu. Aristokratik yönetim döneminde yönetimi denetleme, anayasa ve yasaların koruyuculuğunu yapma gibi işlevlerinin yanı sıra yüksek ceza mahkemesi olarak da görev yapan *Areopagos*'un tüm yetkileri Halk Meclisi'nin kararıyla Beş Yüzler Konseyi ve Halk Mahkemeleri arasında paylaştırılmıştır (Hornblower, 1992, s. 10). İ.Ö. 462'de *Areopagos*'un yargı yetkileri de sıradan yurttaşların kura ile atanarak görev yaptığı Halk Mahkemeleri'ne devredilmiştir (Aristoteles, 2013, s. 30; Ober, 1989, s. 8; Şenel, 1970, ss. 112-113). Böylece Halk Mahkemeleri Atina'nın katılımcı demokrasi ideolojisi ile bütünleşmiş, demokratik ideolojiyi yansıtacak bir niteliğe kavuşmuştur (Lanni, 2013, s. 163).

Halk Mahkemeleri en yoksul yurttaşlar arasından her yılın başında, jüri üyesi olmak isteyen, otuz yaşını doldurmuş, her kabileden altı yüz (600) olmak üzere toplam altı bin (6000) kişinin kura ile belirlenmesi ile oluşuyordu. Bu yargı sisteminde suçlamada bulunan, davayı açan ve davaya başkanlık eden yargıçlar ile tarafları dinleyen jüri üyelerinin tamamı sıradan yurttaşlardan (amatörlerden) oluşuyordu. Yemin eden jüri üyeleri, normal jüri sayısının beş yüz bir (501) ya da daha fazla olduğu ve en az iki yüz bir (201) kişilik oturumlardaki davalara kura ile dağıtılıyorlardı. Bir mahkeme günü için gereken toplam jüri üyesi sayısı muhtemelen bin beş yüz ila iki bin (1500-2000) civarındaydı. Seçilen gün için jüri üyeleri kura ile belirlendikten sonra bu grup yine kura ile farklı mahkemelere dağıtılıyordu (Hansen, 1991, s. 209).

Tüm kamu görevlileri Halk Mahkemelerinin gözetimi ve denetimi altında çalışıyorlardı. Mahkemeler, göreve başlamadan önce karşılanması gereken belirli asgari nitelikleri araştırmanın yanı sıra, görev sırasında ve sonrasında inceleme (*dokimasiai*) ve denetimde (*euthynai*) bulunma yetkisine sahipti. Mahkemeler aracılığıyla yürütülen bu hesap verebilirlik usulleri, yolsuzluğa ve kötü yönetime karşı bir önlem olarak düşünülmüştü (Farrar, 2013, s. 186). Halk Mahkemeleri, başta askeri komutanlar olmak üzere tüm resmi görevlilere yolsuzluk, sahtekârlık, yetersizlik ya da bir askeri seferin başarısızlıkla sonuçlanması vs. üzerine açılan davalara da bakıyordu (Battalli, 2020, s. 118). Mahkemeler, Halk Meclisi tarafından bir yıllığına seçilen başkomutanlar ile onun yardımcılarını anayasayı ortadan kaldırmaya teşebbüs, vatana ihanet ve yolsuzluk suçlarından yargılama yetkisine de sahipti. Böylece bu mahkemeler, seçimle göreve gelen en tepedeki devlet adamlarının ya da siyasal seçkinlerin kaderini belirleyen siyasal bir güç odağı haline gelmiştir. Halk Mahkemeleri aracılığıyla yürütülen tüm bu adli süreçler herhangi bir yurttaş tarafından başlatılabilirdi. Sıradan yurttaşlar mahkemelerdeki jürilerin üyeleri olarak tüm davaların sonuçlarını belirleme gücüne sahiptiler (Cammack, 2013, ss. 100-101; Tridimas, 2011, s. 63).

Atina'da sıradan yurttaşlar, birbirleriyle siyasal mücadele içerisinde olan hatiplerin kıyasıya tartışmaları sonucunda bilgi sahibi oluyor ve kararlarını oylarıyla belli ediyorlardı. Genel oylamayı harekete geçiren şey hatiplerin sözleriydi. "Hatiplere demagog yani *polis*in sürücüleri adı veriliyordu. Yurttaşları harekete geçiren ve

onların tüm kararlarını belirleyenler de bu hatiplerdi” (Coulanges, 2011, s. 311). Atinalılar, rakip siyasi liderlerin yanıltıcı tavsiyelerinin demokratik yönetimi riske atabileceğini ve devleti felakete sürükleyebileceğini, sonu kötü felaketle biten geçmişteki çeşitli olaylardan dersler çıkararak öğrenmişlerdi. Siyasal seçkinlerin yönlendirmesi ve manipülasyonu yüzünden mecliste alınan kötü kararların siyasal ve hukuki öngörülemezlik yaratabileceğini ve bunun da yıkıcı sonuçlar doğurabileceğini fark etmişlerdi. Mecliste alınan kararların öngörülemezliğini iki faktör daha da artırıyordu. Birincisi, meclise katılanların toplantıdan toplantıya farklılık göstermesi nedeniyle, bir toplantıda alınan kararın bir sonraki toplantıda alınan karar açısından bağlayıcı nitelik taşımasıydı. İkincisi ise, mecliste kararların alınmasını hızlandıran basit çoğunluk (% 50 +1) kuralının uygulanması, toplumdaki tercihler ve deneyimler değiştikçe kamu politikasının da kolayca değişmesine yol açıyordu (Lyttkens vd., 2018, s. 391).

4.1.2. *Graphe Paranomon*’un İşleyişi ve Niteliği

GP mekanizması tam da bu bağlamda, Halk Meclisi’nde kararların alınması sürecinde ve sonrasında yaşanabilecek olumsuzluklara karşı hukuksal bir denetim aracı olarak geliştirilmiştir. İÖ 415 civarında, yukarıda söz edilen adli kontrol mekanizmalarına GP da eklenmiştir. Meclis tarafından verilen herhangi bir karar GP aracılığıyla mahkemelerce bozulabilecekti. GP sayesinde mahkemeler, siyasal seçkinlerin sözlerini ve eylemlerini kontrol etmede çok kritik bir siyasal rol oynamış, Atina demokratik sisteminde nihai otorite olarak işlev görmeye başlamıştır (Cammack, 2013, ss. 133-134). Mahkemelerin, meclisin aldığı kararları kontrol etmede yoğun bir rol oynaması onu politika oluşturma oyununda bir veto oyuncusu haline getirmiştir (Tridimas, 2011, s. 63).

“GP ile sıradan yurttaşların mecliste anayasaya aykırı olarak yasa öneren kişilere karşı Halk Mahkemelerinde anayasaya aykırılık nedeniyle dava açma yetkisi tanınmış oluyordu” (Ağaoğulları, 1989, s. 26). GP sayesinde, Halk Meclisi’ne yasa önerisinde bulunan herkese karşı bir yıl içinde dava açma hakkı tanınıyordu. Bu süre, yurttaşlara sonuçları araştırma ve değerlendirme fırsatı vermek için öngörülmüştü. GP, Halk Meclisi’ndeki görüşmeler sırasında ve oylamadan önce verilebileceği gibi, yasanın oylanıp kabul edilmesinden sonra da (bir yıl içinde) verilebilirdi. Oylamadan önce verilmesi durumunda görüşmeler erteleniyor ve mahkemenin vereceği karar bekleniyordu. Oylamadan sonra yani meclisten karar çıktıktan sonra Halk Mahkemesi’nin vereceği karara kadar yasanın uygulanması erteleniyordu (Mumcuoğlu, 2022, s. 18). GP suçlaması, teklifin sadece demokratik anayasaya değil, aynı zamanda halkın çıkarlarına da aykırı olduğu anlamına geliyordu. GP suçlaması, halkın çıkarlarına aykırı olan herhangi bir meclis kararı (örneğin, meclisin değersiz bir kimseyi onurlandırarak ona ayrıcalıklar tanınması vb.) için de verilebilirdi. Bu nedenle GP, bir kamu davası niteliği taşıyordu ve dava konusu suç da tüm Atinalıların kamusal çıkarlarını tehdit eden bir edim olarak görülüyordu (Hansen, 1991, s. 206).

GP, yasayı hem standart bir adli incelemeye tabi tutuyor, hem de politikacıların meclise siyasi hesap vermesine benzer şekilde inceliyordu; bunu da hukuk mevzuatına ve toplumun çıkarına en uygun olacak şekilde gerçekleştiriyordu. *GP* prosedürü mevcut yasaların güvenilirliğinin artmasına da yol açıyordu. Özellikle mecliste kararların alınmasında basit çoğunluk kuralının uygulanması ve toplantıdan toplantıya meclisin bileşiminin değişmesi nedeniyle, yeni koşullara yanıt olarak herhangi bir yasayı değiştirme konusunda meclis üzerinde çok az etkili kısıtlama vardı (Lyttkens vd., 2018, s. 402). Bir *GP* davası en az 501 kişilik jürinin olduğu mahkemelerde görülüyordu (Hansen 1991, s. 209). Suçlanan kişinin hüküm giymesi halinde mahkemeye konu olan meclis kararı hükümsüz ilan ediliyor, suçlu bulunan kişi de çeşitli cezalara çarptırılıbiliyordu. Hükümlü ömür boyu ödeyeceği çok ağır bir para cezası alabilir, ya da daha ağır bir ceza olarak kişilik haklarının üçte birinden yoksun kalabilirdi. Eğer kişi anayasaya aykırı bir teklif sunduğu için üç kez mahkûm edilmişse, tam ve kalıcı bir cezalandırmaya yol açacak şekilde, tüm siyasi haklarından mahrum bırakılabilirdi. Ancak suçlayan kişi de davada suçlama gerekçelerini etraflıca anlattıktan sonra haklılığı konusunda jüri üyelerinin en az %20'sinin oyunu alamazsa, suçladığı kişinin yerine cezalandırılıbiliyordu (Kyriazis ve Karayiannis, 2011, s. 72; Hansen, 1991, s. 207).

Ostrakismos mekanizmasından sonra uygulamaya konan *GP*, yılda sadece bir kişiyi sürgün etmek yerine, çok sayıda politikacıyı ya da sıradan yurttaşı meclise halkın çıkarlarına/kamusal çıkarlara aykırı yasa önerilerinde bulundukları için cezalandırılabilme olanağı sağlıyordu. *Ostrakismos*un aksine, *GP*'un bir yıl içinde kaç kez kullanılabileceği ya da suçlanan kişi sayısı konusunda hiçbir sınırlama yoktu. *GP* yasal bir prosedür olduğu için mahkemelerde savunma amaçlı konuşmalar yapıyordu. Oysa *ostrakismos*ta oylamadan önce bu türden tartışmalar söz konusu değildi. Bununla birlikte, *GP*'da mahkemenin sonucu, davanın anayasaya aykırılığına ve uygunsuzluğuna bağlıydı. *GP*, herhangi bir yurttaşın mecliste anayasaya aykırı bir öneride bulunmakla suçlanabileceğini ve suçlu bulunması halinde de potansiyel olarak ağır bir cezaya çarptırılabilceğini içeriyordu (Lyttkens vd., 2018, ss. 389-397). Çünkü *GP*, “mecliste anayasaya aykırı bir teklifte” bulunan bir yurttaşın bu teklifi meclis tarafından onaylanmış olsa bile sonradan yargılanabileceğini, mahkûm edilebileceğini ve ağır bir cezaya çarptırılabilceğini öngören bir mahkeme usulüydü. Sunulan öneri, meclis tarafından yasalaştırılıp uygulamaya konulmuş olsa dahi bu yasaya karşı mahkemelerde dava açılabilir, dava sonucunda önerinin yasaya aykırı olduğu ilan edilebilir ve öneri sahibi sözlerinden dolayı cezalandırılabilirdi (Finley, 1985, ss. 113-114). Böylece *GP* yurttaşların *isegoria* hakkını disipline etmeyi, halkın aldığı kararı yeniden gözden geçirme fırsatı yaratmayı amaçlıyor, yasamanın aldığı kararın Halk Mahkemesi tarafından bozulmasına fırsat tanıyordu. Günümüz demokrasilerinde halkın temsilcilerinin konuşma özgürlüğü korunurken aynı zamanda yasama sorumsuzlukları da korunmaktadır. Yani halkın temsilcisi olan vekiller meclisteki konuşmalarından dolayı cezalandırılmaz (kürsü dokunulmazlığı). Oysa siyasal partilerin ve temsilcilerin olmadığı Atina

demokrasisinde GP ile yurttaşlara yasama dokunulmazlıklarının olmadığı bir konuşma özgürlüğü veriliyordu. Bu nedenle yurttaşların *isegoria* hakkını kullanırken yurttaş sorumluluğu içinde davranmaları ve kendi kendilerini sınırlandırmaları amaçlanıyordu (Finley, 1985, ss. 38-39). Atinalılar GP’u demokrasiyi korumanın en önemli aracı olarak görüyorlardı. Çünkü GP hem tüm yurttaşların mecliste yapılan yasalara karşı çok dikkatli olmalarını ve sorumluluk içinde davranmalarını teşvik ediyor, hem de hatipleri, önerdikleri yasaların demokratik yönetime etkileri hakkında daha dikkatli düşünmeye zorluyordu (Farrar, 2013, s. 176).

4.1.3. Verilen Kararları İki Kere düşünmek

4.1.3.1. Acele Kararların Riskleri

GP’un en belirgin özelliği Atina yurttaşlarına aceleye getirilmiş bir meclis kararını Halk Mahkemeleri aracılığıyla ikinci defa düşünebilme ve yeniden değerlendirebilme fırsatı vermek için tasarlanmış yasal bir süreç olmasıydı (Finley, 1983, s. 55). Atinalıların meclisin kararlarının ikinci bir defa mahkemeler aracılığıyla incelemesini ve karara bağlanmasını istemelerinin tek bir nedeni yoktu. Ancak hiç şüphe yok ki GP’un ardındaki en önemli tarihsel ve siyasi neden, meclisin aldığı yanlış kararların olumsuz sonuçlarının yarattığı acı deneyimlerdi. Atinalılar böylece halk iradesinin dizginsiz olarak kullanılmasının tehlikelerini idrak etmişlerdir. GP, mecliste alınan bir karara itiraz etme fırsatı tanıyarak çok acele verilen kararlara karşı bir sigorta işlevi görmesi için çıkarılmıştı (Ober, 1989, ss. 301-302). Acele verilen kararların iyi bilinen iki örneği bile Atina’nın sonradan yaşadığı, büyük felaketlere yol açan örnekler niteliğindedir. Bunlardan ilki, Atina’nın, Sicilya’ya büyük bir keşif gücü göndermek ve bu gücü birkaç yıl orada tutmak gibi olağanüstü hatalı bir kararın sonucunda, İÖ 413 yılında, Sicilya’daki kara ve deniz kuvvetlerinin tamamını kaybetmesidir. Başka bir örnek ise, İÖ 406’da gerçekleşen Arginoussai savaşında zafer kazanan Atinalı generallerin sekizinin, savaştan sonra hayatta kalanları yakalayamadıkları gerekçesiyle toplu olarak ölüm cezasına çarptırılmış olmalarıdır. Bu karardan sonra Atina denizdeki askeri gücünü neredeyse tümüyle kaybetmiş ve Sparta’ya karşı yenilgisi kaçınılmaz hale gelmiştir. Nitekim GP yasasının Atina ile Sparta arasında yirmi yedi yıl süren (İÖ 431-404) ve en sonunda Atina’nın yok olmasına yol açan Peloponnesos Savaşı sırasında meclis tarafından alınan acele ve hatalı kararları telafi etmek için çıkarılmış olması da bir tesadüf değildir (Kyriazis ve Karayiannis, 2011, s. 72).

4.1.3.2. *Grapshe Paranomon*’un Felsefesi

Bir siyasi lideri, halkın kabul ettiği bir öneri nedeniyle cezalandırmanın ardındaki felsefe, “halkın yanılmazlığı” ilkesine dayanıyordu. Çünkü, Atina doğrudan demokrasisinde “halk asla yanılmaz ve eğer bir konu halka doğru bir şekilde anlatılırsa şüphesiz halk da doğru karara varacaktır” düşüncesi hakimdi. Halk ancak sadece kendi özel-kişisel çıkarlarını düşünen kurnaz ve yozlaşmış hatipler

tarafından yanıltılabilirdi ve yanıltıldıkları için de halk kendi çıkarları aleyhine hatalı kararlar verebilirdi”. Bu nedenle “GP halka karşı değil, halkı yanıltmış olan hatiplere karşı bir denetim aracıydı” (Hansen, 1991, ss. 207-208) ve “halkı kandırabilecek, demagog ve dalkavuk politikacılara karşı demokratik düzenin bir güvencesi olarak kabul ediliyordu” (Mumcuoğlu, 2022, s. 18). GP, mecliste halkı yanlış yönlendiren politikacıları/sözleri cezalandırmanın bir yöntemi olarak mecliste alınan kararları o anın heyecanı geçince Halk Mahkemeleri aracılığıyla yeniden değerlendirebilme fırsatı sağlıyordu. Mahkemelerde kararı ikinci defa ele almak yurttaşlara kitlesel psikozun etkilerinin üstesinden gelebilmeleri için yeni bir fırsat daha yaratıyordu. Amaç, politikacıları tekliflerinde ihtiyatlı hareket ederek demokrasinin temel değer ve normlarına karşı dikkatli olmaya zorlamaktı (Ober,1989, ss. 301-302).

4.1.3.3. Mahkemeler Aracılığıyla Yeniden Düşünmek

GP uygulaması, Atinalıların, Halk Mahkemeleri’nin nihai otoritesine olan bağlılıklarını tartışılmaz hale getiriyordu (Cammack, 2013, s. 169). Mahkemelerin yapısı, tartışmanın fiili şekli ve oylama şekli de mahkemelere duyulan saygının artmasını sağlıyordu. Mahkeme jürilerindeki yurttaşlar topluluğu, genel olarak, nüfusun bir numunesini yansıtmaması bakımından meclise benziyordu; ancak bileşim açısından meclisten çok daha farklıydı. Yirmi yaşını dolduran tüm yurttaşlar meclise katılabilirken, mahkemelerdeki jüri üyelerinin yaşının en az otuz olması gerekiyordu. Yunanlılar yaşlıların üstün bilgeliğine ve deneyimine (“kel kafalara ve ak sakallara”) büyük saygı duyuyorlardı. Mahkemelerdeki jüri üyeleri politikacıların yaptıkları konuşmaları değerlendirirken daha dikkatli, daha az aceleciydi ve daha zengin bir deneyime sahipti (Lyttkens vd., 2018, s. 403).

Bir mahkeme, genellikle, belirli bir dava üzerinde meclisteki tartışmalardan çok daha uzun bir zaman harcıyordu. Mahkeme tam bir gün sürüyordu ve çoğu zaman da yalnızca tek bir davaya bakıyordu. Oysa mecliste bir dizi konunun yarım gün içinde ele alındığı oluyordu. Mecliste pek çok konunun ele alınması çoğu zaman kaotik tartışmalara yol açabiliyordu. Oysa mahkemelerde tartışma yalnızca iki taraf arasında olduğu için her iki taraf da davalarına tam olarak hazırlanabiliyordu (Hansen, 1991, s. 209). Bu nedenle mahkemelerdeki kamuya açık tartışmalar çok daha kapsamlı, ayrıntılı ve mantıklı müzakerelerin yapılmasına fırsat sağlıyordu (Farrar, 2013, s. 176).

Mahkemelerin meclis tarafından alınan kararları kontrol etmesinden dolayı politika oluşturma oyununda bir veto oyuncusu haline gelmesinde, yıl içerisindeki toplanma sayısının meclisin toplanma sayısından çok daha fazla olması da etkili oluyordu. Meclis yılda yaklaşık olarak kırk (40) defa toplanırken, mahkemeler yılda yaklaşık olarak yüz yetmiş beş ile iki yüz yirmi beş (175-225) defa toplanıyordu (mahkemeler meclis günlerinde toplanmazdı). Bu durum siyasal-toplumsal gündemi belirlemede ve kamusal tartışmalarda mahkemelerin Halk Meclisi’ne göre çok daha etkili bir kurum olmasını sağlıyordu. Ayrıca mahkemeler, bir yılda bu

kadar fazla gün toplandığı için, mevzuatı ve yetkilileri incelemeye meclisten çok daha fazla zaman ayırabiliyordu (Tridimas, 2011, s. 63). Öte yandan, meclisteki oylamalar el kaldırma yöntemiyle yapıldığı için oyların fiilen sayımı yerine yalnızca görsel bir değerlendirme yapılıyordu. Bu yöntem, mecliste verilen kararları, yurttaşlar üzerindeki grup baskısı ya da başka nedenler yüzünden manipüle edilmeye açık hale getiriyordu. Oysa mahkemelerde kararlar gizli oy ile alınıyordu; bu yöntem mahkemelerdeki jüri üyelerine bir koruma kalkını sağlayarak dışarıdan yönlendirmeyi ya da başka araçlarla jüri üyeleri üzerinde baskı kurmayı engelleyici bir işlev görüyordu. Gizli oylama yönteminin yanı sıra oyların fiilen sayılması da mahkemelerde, mecliste alınan kararların aksine, yurttaşların gerçek tercihlerini yansıtmaya olasığını tartışmasız bir biçimde yükseltiyordu (Hansen, 1991, s. 210). Ayrıca Atinalıların gözünde, mahkemelere kurayla atanan jüri üyelerinin yemin ederek göreve başlamaları da mahkemelerin saygınlığını ve güvenilirliğini artıran bir durumdu. Halk Meclisi üzerinde denetim araçları olarak işlev gören mahkemelerin kararlarının halk meclisinde alınan kararlara göre üstün sayılmasının çok önemli bir başka nedeni de mahkemelerin kararlarının kesin olmasıydı (Battalli, 2020, s. 118; Farrar, 2013, ss. 176-177).

4.1.4. Demokratik İstikrar ve *Graphe Paranomon*

GP, demokrasinin varlığına ve istikrarına karşı siyasal seçkinlerden gelebilecek tehditleri önleme sürecinde meclis kararları, mahkeme kararları ve Atina politikası arasında bağlantı kurulmasını sağlayarak demokrasi açısından stratejik bir işlev görüyordu. Aslında daha önce de vurgulandığı gibi Atina'da demokrasinin kurulması ve gelişmesi, zengin ve nüfuzlu aristokratların kendi aralarındaki hizip mücadelesinin bir sonucu olarak bazı aristokratların demokratik/halkçı reformları desteklemeleri sayesinde olmuştu. Halka dayanarak politika yapan ve kariyerlerini halkın desteğine borçlu olan bu siyasal seçkinler, oligarşik rakipleri üzerindeki siyasal nüfuzlarını artırmak için mecliste ve mahkemelerde mücadele veriyorlardı. Bu siyasal seçkinler yaş farkı ve sınıfsal farklılıklar nedeniyle meclis ile mahkemelere katılan yurttaşlar arasındaki tercihlerin farklı olacağını hesaba katarak politika yapabileceklerini biliyorlardı. *GP* ile birlikte halkın iradesi ya da halkın egemenliği hem meclisin basit çoğunluğunun hem de mahkemelerdeki jüri üyelerinin çoğunluğunun toplamıyla belirlenmeye başlanmıştı. Otuz yaş üstündeki ve sınıfsal olarak toplumun en yoksullarının hâkim olduğu Halk Mahkemeleri'nde güçlü desteğe sahip olan bir politikacının Atina'da etkili politikacı olma ihtimali, meclisin desteğini kazanma eğiliminde olan bir politikacıdan çok daha fazlaydı. Bu nedenle mahkemede desteği zayıf olan bir politikacının siyasal hedeflerine ulaşması çok zor görünüyordu. Mecliste çoğunluğun desteğine sahip bir yasa önerisinin mahkemede reddedilme ihtimali her zaman muhtemeldi. Mecliste kazansa bile, rakibi her zaman konuyu bir *GP*'a başvurarak mahkemeye taşıyabilirdi. Kısaca, mecliste çoğunluğa güvenebilen, ancak mahkemelerde onay alamayan birinin Atina politikasını etkilemesi zordu ve bir *GP* başvurusu ile yargılanma ve suçlu bulunma riski vardı. Meclis oylamasını kazanan ve mahkemelerde çoğunluğa sahip

politikacının teklifinin mahkeme tarafından reddedilme riski ise neredeyse yoktu. Çünkü mahkemelerde çoğunluğa sahip olan bir politikacı, oyların minimum %20'sini toplayamamak gibi ihmal edilebilir bir riskle karşı karşıyaydı (Lytkens vd., 2018, ss. 404-408). Bu da özellikle Pers savaşı sırasında ve zaferinden sonra Atina'nın iç ve dış politikasında en etkili siyasal seçkinler haline gelen Generaller Kurulu'nun (başkomutan ve onun yardımcısı olan dokuz generalden oluşuyordu), mutlaka Halk Mahkemelerinin desteğini alacak bir siyasal politika izlemeleri gerektiği anlamına geliyordu. Aynı zamanda en büyük devlet adamları olan Atinalı baş komutanlar hem meclisin onayını alarak seçilmek (bir yıllığına seçiliyorlardı) ve hem de, çok daha önemlisi, meclise önerdikleri yasa tekliflerinin içeriğini mahkemeleri hesaba katarak yapmak zorundaydılar. Halk Meclisi'nde seçilerek göreve gelen başkomutanların kaderi, sıradan yoksul yurttaşların kura ile atandığı mahkemelerin verdiği kararlar sonucu belirleniyordu.

Sadece generaller için değil, öteki siyasal seçkinler için de GP'a çok sık başvurulmuş olması, Atina'da siyasal seçkinler arasında keskin çatışmaların çok sık yaşandığının bir işaretidir. Mecliste oy kaybeden neredeyse her seçkin grubu, yenilgiyi kabul etmeyerek rakiplerini GP aracılığıyla mahkemeye vermeye çalışmıştır. Atinalı siyasal liderlerin büyük çoğunluğunun, kariyerleri boyunca en az bir defa olmak üzere ve çoğu zaman da birden fazla defa, meclise verdikleri yasa önerilerini savunmak için mahkemelere gönderilmiş olduğu tahmin edilmektedir (Hansen, 1991, s. 210). Ancak bu sayının tahminlerin çok üstünde olduğunun işaretleri de vardır. Örneğin İÖ 5, yüzyılın en ünlü hatiplerinden Aristophon'un, kendisinin yalnızca GP nedeniyle yetmiş beş kez suçlandığını söylediği bilinmektedir. Siyasal seçkinlerin, birbirlerini kontrol etmek amacıyla sürekli GP'a başvurmaları, onların birbirlerine bağlı bir yönetici seçkin grubu olmalarını büyük ölçüde engellediği söylenebilir. Ancak yine de GP'un varlığının, seçkinler arasındaki gizli iş birliğini mutlak olarak engelleyebileceğinin de hiçbir garantisi yoktu. Örneğin GP'un varlığı, 411'deki oligarşik darbeye yol açan komployu engelleyememiştir. Çünkü o zamanlar, önde gelen hatipler bir komplo kurmak için kendi aralarında meclise ne söyleyeceklerine ve meclisi nasıl yönlendireceklerine önceden karar vermişlerdi (Ober, 1989, s. 328).

4.1.5 Antik ve Modern Anayasal Denetim

Halk Mahkemelerinin, GP ile meclis tarafından çıkarılan yasaları denetlemesi, iptal etmesi ve yasa teklifi yapanı cezalandırması bugün "anayasal yargı denetimi" olarak bilinen adli işleve benzetilebilir (Tridimas, 2011, ss. 63-64). Antik ve modern demokrasiler arasındaki çok açık farklılıklara rağmen GP'un önemi, en iyi şekilde, yasaları denetleyen yüksek mahkemelerin olduğu modern demokratik devletlerdeki durumla karşılaştırıldığında anlaşılabilir. 1803'ten beri Kongrenin çıkardığı yasaları denetleme ve ilga etme hakkına ve yetkisine sahip olan ABD Yüksek Mahkemesi, 1803-1986 döneminde bu gücünü yalnızca 135 kez kullanmıştır. Oysa tarihsel kaynaklar Atina'da bu sayıya, bırakın iki yüzyılı,

neredeyse yirmi yılda ulaşıldığını göstermektedir. Meclisin yaptığı yasaların denetlenmesi ve yasaları öneren politikacıların her an rakipleri tarafından mahkemeler aracılığıyla hesap vereceklerini biliyor olmaları demokratik rejimin korunabilmesi için çok etkili bir işlev görmüştür. Ancak son yıllarda, yasaların yüksek mahkemeler tarafından adli denetimi Atina'nın seviyesine yükselebilmektedir. Almanya'da 1949'da Anayasa Mahkemesi ve Fransa'da 1958'de Anayasa Konseyi kurulduktan sonra neredeyse her önemli yasama mücadelesinde parlamentoda taraflar arasındaki dava, kaybeden tarafça Anayasa Mahkemesine ya da Konseye taşınmıştır (Hansen, 1991, s. 209).

5. Sonuç

Modern çok partili temsili parlamenter demokrasiler yasama, yürütme ve yargının kuvvetler ayrılığı ilkesi uyarınca birbirlerini denetlemesi yanında, siyasal partilerin eylemlerini ve yasaların anayasaya aykırılığını denetleyen anayasal yargıya, anlaşmazlıkları çözmek için bağımsız yargıya, mali harcamaları kontrol etmek için de yargısal ve bürokratik hesap verilebilirlikle ilgili mekanizmalara dayanır. Buna bağlı olarak bütün siyasal sistemin varlığını ve istikrarını sağlayan adli, bürokratik-idari ve yargısal hesap verilebilirlik ve kontrol mekanizmaları işlemeye devam eder ve bu mekanizmalar aracılığıyla hem iktidardaki siyasal görevliler ve hem de kamu görevi yapan bürokrasideki tüm görevliler denetlenir. Düzenli aralıklarla yapılan rekabetçi seçimler politikacıları siyasal olarak sorumlu tutan açık bir mekanizmadır. Modern temsili demokratik siyasal sistemlerde yurttaşlar yetkilerini seçilmiş politikacılara devrederler. Modern çok partili siyasal sisteme dayanan temsili-parlamenter demokrasilerin aksine, Atina doğrudan bir demokrasiydi. Atina'da güçler ayrılığı, siyasi partiler, temsilciler ve temsilciler aracılığıyla hesap verebilirlik yoktu. Ancak Atina'nın doğrudan demokratik sisteminde Atina politikasını yönlendirmek için birbirleriyle yarışan politikacılar (siyasal seçkinler, hatipler) vardı. Bu politikacılar da Halk Meclisi ve Halk Mahkemeleri yoluyla *ostrakismos* ve *GP* mekanizmaları aracılığıyla kontrol ediliyordu.

Solon ile başlayan, Cleisthenes ile en üst seviyeye çıkan ve daha sonra da Perikles gibi yasa koyucu liderler aracılığıyla adım adım geliştirilen Atina demokrasisi, siyasal gücün tek bir bireyin ya da bir grubun elinde yoğunlaşmasını ortadan kaldırmaya yönelik kolektif bir çaba olarak ortaya çıkmıştır. Atina'da demokrasinin bir sembolü haline gelen *ostrakismos* Atina'nın demokratikleşmesinde merkezi bir rol oynamıştır. *Ostrakismos*, halkın egemenliğine karşı siyasal seçkinlerden gelebilecek olası demokrasi dışı iktidar arayışlarını cezalandırmak için Halk Meclisi aracılığıyla başlatılan bir yöntemdi. Sürgün, demokratik yönetime karşı hem seçkinler arası çatışma ve hem de tiranlığa hevesli seçkinlerin tehditlerini önlemeyi amaçlayan hesap verebilirlik prosedürünün en çarpıcı örneği olmuştur. Sürgün etme yetkisi, seçkinler arası rekabetin şiddetli bir iç savaşa dönüşme tehlikesiyle karşı karşıya kaldığı durumlarda halkın kararlı bir şekilde müdahale etmesine olanak sağlıyordu. *Ostrakismos*, iktidar hırsıyla hareket edip

davranışlarıyla ve sözleriyle güç yoğunlaşması ya da bloklaşması yaratarak demokrasinin varlığını ve istikrarını tehdit edebilecek seçkinleri *polisten* uzaklaştırmak için Halk Meclisi'ne önleyici eylemde bulunma hakkını veriyordu.

GP ise, demokratik sisteme aykırı olduğu düşünülen yasa tekliflerinin, özellikle de siyasal seçkinlerin yasalaşması için Halk Meclisi'ne sunduğu yasa tekliflerinin Halk Mahkemeleri aracılığıyla ikinci bir defa daha düşünülmesi ve gerekli görülmesi halinde de engellenmesi amacıyla tasarlanmıştı. GP, meclis tarafından çıkarılan yasaların ve kararların mahkemeler tarafından iptal edilmesi ve meclise sundukları yasa önerileriyle meclisin demokratik sisteme aykırı kararlar almasına ve yasalar yapmasına yol açan seçkinlerin cezalandırılması için öngörülmüştür. GP yalnızca Atina yurttaşlarına bir konuyu yeniden düşünme fırsatı vermekle kalmıyor, ama aynı zamanda Atinalı politikacıları da hizada tutarak onların demokrasiye aykırı yasa önerileri sunmalarını engellemeyi amaçlıyordu. GP'nin iki işlevi vardı: İlki konuşma özgürlüğü hakkının çerçevesini çizerek bu özgürlüğü disiplin altına almak, ikincisi de halka, meclisin daha önceden aldığı kararı, Halk Mahkemeleri aracılığıyla tekrar değerlendirme fırsatı sunmaktı.

Ostrakismos ve GP mekanizmaları siyasal seçkinlerin hem aşırı bireysel güce, iktidar bloklaşmalarına, demokrasiye aykırı rejim arayışlarına, potansiyel tiranlığa ve oligarşik darbelere, hem de yolsuzluğa ve görevi kötüye kullanmaya ya da dizginsiz tutkuya karşı birer emniyet sübabı olarak geliştirilmiştir. Egemenliğin gerçek sahibi olarak halk, bir yandan, bu hesap verilebilirlik mekanizmalarından yararlanarak seçkinleri kontrol edip hizaya sokmaya çalışıyor, öte yandan seçkinler, birbirlerini/siyasal rakiplerini, yine aynı mekanizmalardan yararlanarak kontrol etmeyi ve hizada tutmayı amaçlıyorlardı. Her iki kontrol mekanizmasının bu iki yanlı kullanımı sayesinde doğrudan demokrasinin varlığı ve istikrarı güvence altına alınmış oluyordu.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (1989). *Eski Yunanda siyaset felsefesi*, Ankara: V Yayınları.
- Aristoteles. (2013). *Atinalıların devleti*. (A. Çokana, Çev.), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aristoteles. (2020). *Politika*. (Ö. Orhan, Çev.), İstanbul: Pinhan Yayınları.
- Bettalli, M. (2020). Demokratik polis atina, U. Eco (ed), *Felsefe Tarihi: Antik Yunan* içinde, ss. 112-119, (L. T. Basmacı, Çev.), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Cammack, D.L. (2013). *Rethinking athenian democracy*, A dissertation presented by Daniela Louise Cammack to The Department of Government in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy in the subject of Political Science Harvard University Cambridge, Massachusetts.

- Cartledge, P. (2016). *Democracy: a life*, UK:Oxford University Press.
- Castoriadis, C. (1983). The Greek polis and the creation of democracy, *Graduate Faculty Philosophy Journal*, (9), 79-115.
- Chou, M ve Bleiker, R. (2009). The symbiosis of democracy and tragedy: Lost Lessons from Ancient Greece, *Millenium: Journal of International Studies*, (37), 559-682.
- Chou, M. (2010). Democracy in an age of tragedy: democracy, tragedy and paradox, *CRIT*, (?), 289-313.
- Croix, G.E.M. de Ste. (2014). *Antik Yunan dünyasında sınıf mücadelesi*. (Ç. ümer, Çev.), İstanbul:Yordam Kitap.
- Coulanges, F. (2011). *Antiksite: yunandan romaya kadar tapınma hukuk ve kurumlar üzerine inceleme*, (İ. Kılınç, Çev.), Ankara: EPOS Yayınları.
- Farrar, C. (2013). Power to the people in origins of democracy, K. A. Raaflaub, J. Ober ve R.W. Wallace (ed), *Ancient Greece* in, pp.170-195, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press,
- Ferry, L. (2023). *Gençler için Yunan mitolojisi*, (M. Erşen,Çev.), İstanbul:Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Finley, M. I. (1983). *Politics in the ancient world*, UK:Cambridge University Press.
- Finley, M. I. (1985). *Democracy: ancient and modern*, London: The Hogarth Press.
- Forsdyke, S. L. (2000). Exile, ostracism and the athenian democracy, *Classical Antiquity*, (19), 232-263.
- Forsdyke, S. L. (2013). The Impact of democracy on communal life, J. P. Arnason, K. A. Raaflaub, and P. Wagner (ed), *The Greek Polis and the Invention of Democracy A Politico-cultural Transformation and Its Interpretation* in, pp. 227-259, UK:Wiley-Blackwell.
- Hansen, M.H. (1991). *The Athenian democracy in the age of demosthenes: structure, principles and ideology*. (J. A. Crook, Translated by.), Oxford UK. Cambridge USA: BlackWell.
- Herodotos. (1973). *Herodot Tarihi*, (A. Erhat, Çev.), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hornblower, S. (1992). Creation and development of democratic institutions in ancient greece, J.Dunn (ed), *Democracy Unfinished Journey 508 BC to AD 1993* in, pp. 1-16, US: Oxford University Press.

- Karagiannis, N.ve Wagner, P. (2013). The Liberty of the moderns compared to the liberty of the ancient, J. P. Arnason, K.A. Raaflaub, and P. Wagner (ed), *The Greek Polis and the Invention of Democracy A Politico-cultural Transformation and Its Interpretations* in, pp. 371-388, Wiley-Blackwell Publishing.
- Kirshner, A.S. (2016). Legitimate opposition, ostracism, and the law of democracy in ancient athens, *The Journal of Politics*, (78), 1094-1106.
- Kyriazis, I. N. ve Karayiannis, A. D. (2011). Democracy, institutional changes and economic development: the case of ancient athens, *The Journal of Economic Asymmetries*, (8), 61-91.
- Kuokkanen, S. (2020). Athenian ostrakismos and the hybris of a would-be tyrant, *Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*, (60), 53–70.
- Lanni, A. (2013). Law and democracy in classical athens, J. P. Arnason, K.A. Raaflaub, and P. Wagner (ed), *The Greek Polis and the Invention of Democracy A Politico-cultural Transformation and Its Interpretations* in, pp.163-182, UK: Wiley-Blackwell.
- Lyttkens, A. H., Tridimas, G. ve Lindgren, A. (2018). Making direct democracy work: a rational-actor perspective on the graphe paranomon in ancient, *Const Polit Econ*, (29), 389–412.
- Martin, T. R. (2012). *Eski Yunan: tarihöncesinden helenistik çağa*, (Ü. H. Yolsal, Çev.), Ankara: Say Yayınları.
- Mitchell, T. (2015). *Democracy' beginning the athenian story*, New Haven and London: Yale University Press.
- Mulgan, R. G. (1984). Lot as a democratic device of selection, *The Review of Politics*, (46), 539-560.
- Mumcuoğlu, M. (2022). *Kendine özgü bir siyasal topluluk: antik çağ polisi*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Ober, J. (2007). I besieged that man democracy' revolutionary start, K.A. Raaflaub, J. Ober, and R. W. Wallace (ed), *Origins of Democracy in Ancient Greece* in, pp.83-104, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Ober, J. (1989). *Mass and elite in democratic athens: rhetoric, ideology, and the power of the people*, Princeton and Oxford: Princeton University Press.

- Ober, J. (2008). *Democracy and knowledge: innovation and learning in classical athens*, Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Ober, J. (2015). *The rise and fall of classical greece*, Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Raubitschek, A. E. (1951). The origin of ostracism, *American Journal of Archaeology* (55), 221-229.
- Rhodes, P. J. (2014). *A short history of ancient greece*, London and New York: I.B.Tauris.
- Şenel, A. (1970). *Eski yunanda eşitlik ve eşitsizlik üstüne*, Ankara:Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Tridimas, G. (2011). A political economy perspective of direct democracy in ancient athens, *Const Polit Econ*, (22), 58–82.
- Wallace, R. W. (2007). Revolutions and a new order in solonian athens and archaic greece, K.A. Raaflaub, J.Ober, and R.W. Wallace (ed), *Origins of Democracy in Ancient Greece* in, pp. 49-82, Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Vernant, J. P. (2007). *Eski yunanda mit ve toplum*, (M. E. Özcan, Çev.), İstanbul: Alfa-Mitoloji Yayınları.

Etik Beyanı: Yazar, bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu beyan etmektedir. Bilimsel etik konuları ile ilgili aksi bir durumun tespiti halinde tüm sorumluluk çalışmanın yazarlarına ait olup, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır.

Methods of Controlling the Political Elite in Athenian Democracy: *Ostracism and Graphe Paranomon*

Extended Abstract

1. Introduction

In the democratic system of Athens, where there were no formal political parties and party leaders, unlike modern democracies, the political struggle was shaped by the struggle of a small elite group trying to manage and direct the society. This elite group consisted of politicians who came from aristocratic class backgrounds and had the capacity to direct society through political experience, noble birth, knowledge and experience. During the 5th century BC, the political arena in Athens was divided between two groups: politicians who supported the people by expanding the political rights of the lower classes, and politicians who supported the interests of the wealthy classes. The process of preserving its existence and stability, as well as the establishment of democracy, was made possible by the struggles of politicians who are in favor of democracy. “The strategic aim of these elites was to prevent the concentration of political power in the hands of a single individual or a group”. The subject of this study is *ostracism* (exile) and *Graphe Paranomon* (filing an unconstitutional lawsuit) methods, which are the most strategic institutional struggle tools developed and used to ensure that democracy can be maintained in stability and the regime can protect itself. The aim of the study is to reveal how politicians who act contrary to the nature of the democratic regime (those who want to establish tyrannical and aristocratic or oligarchic regimes) are tried to be controlled by using both methods.

2. Method

This study was carried out by reading the literature consisting of primary and secondary sources written about Athenian democracy in general and books and articles with scientific reference value written directly about *ostracism* and *Graphe Paranomon* in particular. The study is not suitable for a quantitative method in terms of the research area and especially the selected topic. Therefore, this historical study in the field of political science is based on scanning the relevant literature in the context of the selected topic and analyzing it with a qualitative and interpretive method. The qualitative-interpretive method is based on the interpretation of social-political events and phenomena on numerous variables and the cause-effect relationships between these variables. Therefore, only "historically and methodologically qualitative interpretative method" was used in the study.

3. Results and Discussion

Athenian democracy has always been a topic that never loses its currency and that everyone interested in politics, especially academics, continues to think about. Athens' democratic experience was founded on political, sociological and historical dynamics that are completely different from today's representative democracies. This was a democracy of men only with citizen status. In this democracy, slaves who made up half of the population and even free women had no political rights. However, despite its numerous differences, ancient democracy continues to be the richest focus of reference as it is the main source of institutions, concepts and value systems in modern representative democracies. In ancient democracy, unlike modern democracies, there were no “institutional political parties” and party leaders fighting against each other. In Athens, these functions were performed by political elites who made policies on behalf of various classes or groups. In a sense, Athenian democracy was a democracy in which elites could make policies on behalf of and through various classes and groups. The most original contribution of this study to the literature is its effort to reveal that the survival and stability of Athenian democracy depended on controlling the political

elites using ostracism and GP methods. The special contribution of the study to the literature on democracy is that it will enable us to rethink and discuss Athenian democracy through and by focusing on these concepts.

If a unique comparison is made between both control methods in the light of the above explanations, it may be possible to make the following results and discussions.

The main contribution of ostracism to Athenian democracy was to prevent violent political conflicts between aristocratic factions that led to civil wars and to keep violent conflicts within the boundaries of democratic peaceful competition. However, when both methods are compared, it will be seen that GP is much more effective in the democratic system. While ostracism could only be held once a year, the fact that GP could be held countless times in a year reveals that GP provided continuous and much more effective political control over the elites. Ostracism was begun by the legislature and ended by a referendum based on a simple majority (6000 votes). It is seen that every leader who had been able to gather this simple numerical majority abuses ostracism against his opponents for personal reasons (jealousy, prestige, etc.) rather than political reasons. Since GP was a control tool that could be initiated by the courts an unlimited number of times a year and at any time, it was a much more effective method for both controlling the elites and elites controlling each other. This method could better serve the stability of the democratic system by keeping political competition alive under judicial control. Unlike Ostracism, the GP method was a much more effective tool in controlling the elite, as heavy penalties (losing civil rights, imprisonment, etc.) could be imposed. Most importantly, contrary to ostracism, GP made the courts, not the legislative body (People's Assembly), a decision-making democratic state organ in the functioning of democracy. Finally, it can be said that the functions of the GP are fulfilled by "constitutional courts" in modern democracies "in the context of constitutional judicial review". Constitutional courts can close down political parties that act contrary to the democratic constitution, as well as ban party leaders from engaging in politics, etc. may impose various penalties.

4. Conclusion

Although both *ostracism* and *Graphe Paranomon* methods are different in nature and operational processes, they have served to prevent anti-democratic threats that may come from political elites against the democratic regime. Both methods fulfilled a strategic function in preserving the existence and stability of democracy by "keeping the political elites seeking power that could eliminate the democratic regime within the boundaries of legitimate opposition." In addition, these methods have functioned to keep inter-elite political competition within democratic processes and institutional boundaries and to eliminate the most dangerous aspects of this competition without destroying its useful and valuable aspects for democracy. While the Political elites were competing with each other, they served a function that "directly" served to protect the integrity of the democratic system by preventing this competition from turning into violent conflicts that could lead to civil war. In addition, the elites' competition among themselves by using these methods as a weapon against each other has also served the stability of the democratic regime "indirectly" by ensuring that they limit each other at all times. The fact that both methods make very effective contributions to the democratic regime, both "directly" and "indirectly", has prevented the establishment of anti-democratic regimes by "preventing the concentration of political power in the hands of a single person or group". Moreover, in addition to this strategic function, both methods have also fulfilled the democratizing functions necessary for the functioning of the democratic system with their educational, political, legal and cultural contributions to the citizens.